

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO
V OLOMOUCI**

KATEDRA SLAVISTIKY

**KOMENTOVANÝ PŘEKLAD
POLSKÉHO HISTORICKÉHO
PRAMENE NA PŘÍKLADU
PAMÁTNÍKU ALOISE FILIPCE**

**ANNOTATED TRANSLATION OF A
POLISH HISTORICAL RECORD ON
EXAMPLE OF THE MEMORIES OF
ALOIS FILIPIEC**

VYPRACOVALA: Tereza Petková, obor: Polská filologie

VEDOUCÍ PRÁCE: Mgr. Jan Jeništa, Ph.D.

2016

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité prameny.

V Olomouci, 4. dubna 2016

Chtěla bych poděkovat Mgr. Janu Jenišтови, Ph.D. za pomoc při psaní bakalářské práce, za konzultace, rady a připomínky a také výklady o teorii překladu, které mě inspirovaly.

OBSAH

1. Úvod	5
1.1 Životopis učitele Aloise Filipce	5
2. Postup práce při překladu	8
2.1 Styl překladu	9
2.2 Ručně psaný text	10
2.3 Bohemismy a zrádná slova	11
2.4 Toponyma, antroponyma a cizí slova	13
3. Využití překladu	16
3.1 Poznámky pod čarou	16
3.2 Autor a překladatel.....	18
4. Závěr	21
5. Bibliografie	22
6. Příloha: Památník pana učitele Aloise Filipce.....	24
7. Příloha: Pamiętnik nauczyciela Alojzego Filipca.....	40

1. ÚVOD

Při úvaze, o čem napíše svou bakalářskou práci, jsem přemýšlela převážně o překladu. Překladačské a tlumočnické předměty na oboru mě vždy zajímaly nejvíce, ale doufala jsem, že se mi navíc podaří zakomponovat do práce i historii, protože té se věnuji rovněž. Shodou okolností při návštěvě babičky jsem narazila na deník jejího otce Aloise Filipce. Byl učitelem celý svůj život a před svou smrtí sepsal vlastní rukou deník. Když jsem jej otevřela, věděla jsem ihned, že tento materiál rozhodně stojí za zpracování. Byl psán polsky, proto jsem se rozhodla deník přeložit a představit veškeré aspekty při jeho překladu. Chyby nejrůznějšího původu, nečitelné písmo i zajímavé reálie. Zároveň mě zajímá možnost, zda by bylo možné deník v nějaké formě opublikovat a kdo by byl případně vhodným čtenářem. To vše bude náplní mé práce na téma *Komentovaný překlad polského historického pramene na příkladu Památníku Aloise Filipce*.

1.1 ŽIVOTOPIS UČITELE ALOISE FILIPCE

Alois Filipiec se narodil 5. 2. 1907 v Hradišti, vesnici která je dnes součástí obce Těrlicka, jako jedno z devíti dětí do římsko-katolické rodiny. Jeho rodiče, Pavel a Anna Filipcovi měli větší usedlost v Hradišti, vlastní půdu i služebnictvo. Jakožto nejmladší syn byl miláčkem nejen svých rodičů, ale i sourozenců.

V roce 1913 poprvé nastoupil do obecné katolické školy v Hradišti, kde se učil německy, protože toto období bylo národnostně nejasné a bylo obtížné odhadnout budoucí vývoj ve Slezsku. V Hradišti se učil do roku 1920, poté se mu podařilo složit náročné zkoušky a mohl tak nastoupit do měšťanské školy v Těšíně. V témže roce zemřel jeho starší bratr Karol, ke kterému měl Alois ze všech sourozenců nejbližší vztah. Do měšťanské školy v Těšíně zprvu docházel pěšky, což byla asi desetikilometrová trasa, ale během jedné zimní náročné cesty domů těžce onemocněl, a proto po uzdravení mu rodiče zaplatili studentský podnájem ve městě.

V roce 1923 byl přijat na učitelský ústav v Bobreku, ležícím v části průmyslového polského města Bytům, kde se také seznámil se svou budoucí manželkou, Rozálií Adamkovou. Rozálie pocházela z hornické evangelické rodiny. S Aloisem se setkali v divadelním kroužku a on si ji hned zamiloval. Jeho studia v Bobreku obsahovala zpočátku především obecnou výuku včetně praktických činností, jako například práce na

zahradě, ale později se mohl Alois Filipiec zaměřit na svůj hlavní předmět, geografii. V roce 1921 složil maturitu, ale nemohl se stát ještě učitelem, protože neměl vyjasněný status týkající se občanství.

Po první světové válce byla jeho polská národnost změněna na československou z důvodu posunutí státní hranice. Alois Filipiec se československého občanství vzdal, aby se vyhnul odvodu na vojnu. Naneštěstí po uplynutí čekací doby jednoho roku mu bylo opět automaticky přiděleno československé občanství. Nicméně byl u odvodu shledán neschopným vojenské služby kvůli srdeční chorobě a mohl nastoupit do školy jako učitel.

Po třech letech výuky v obcích Milíkově, Těrlicku a Gródku se, v té době již manželé Filipcovi, přestěhovali opět do Těrlicka. Zde Alois Filipiec prožil tři náročné roky učitelské služby, ale ještě těžší léta měla přijít. V roce 1931 se jim narodila první dcera Albertina Filipcová. V roce 1933 se podařilo Aloisovi získat práci v rodném Hradišti.

O dva roky později vypukla druhá světová válka. V prvních dnech šlo manželům doslova o život, poněvadž byli součástí polské inteligence, která byla tehdy perzekuována. Proběhlo také první dělení obyvatelstva podle osobního dokladu Volskliste, kde bylo možné se přihlásit ke své národnosti. Filipcovi se zapsali jako Poláci, čímž se stali občany národnostní menšiny. Ale i tak se jim povedlo získat ubytování i práci díky německému příteli Gottfridovi Zajícovi.

Naneštěstí po druhém podobném dělení obyvatelstva v roce 1943 již občanům polské národnosti žádný osobní doklad nebyl vydán, navíc byla rodina nucena se ze svého bydliště vystěhovat. Až do konce války byl pak Alois Filipiec zaměstnán u českých bratří Vávrových. Byl oblíbencem jednoho z bratrů, a tak převážně pracoval jako dozorce na poli nebo jako posel, protože uměl německy. Také v té době tajně pomáhal jiným polským rodinám.

Přesto měla pochopitelně válka těžké následky pro celou rodinu. Poláci byli často pronásledováni a trestáni za veškeré útoky organizované odbojem v okrese. Navíc během urychleného stěhování v roce 1943 si Alois poranil obě ruce, do kterých potom dostal infekci. Jeho stav se zhoršoval až do konce války, kdy se mu naštěstí podařilo na poslední chvíli získat lékařskou pomoc v Těšíně. Poslední dny války proležel v horečkách.

Po válce se Alois Filipiec stal ředitelem školy v obci Třanovice. Podílel se na zřízení i následné opravě školní budovy a do jedné její části se nastěhoval s rodinou. V roce 1947

se jim narodila druhá dcera, Lydie Filipcová. Do Těrlicka se přestěhovali v roce 1955, kdy se Alois Filipiec stal ředitelem v místní škole. Později byl ředitelem ještě v obecních školách v Dolním Žukově a Mistřovicích.

Během svého života byl Alois Filipiec aktivní v mnoha organizacích. Hrál v divadelních souborech, byl členem pěveckého sboru polských učitelů i PZKO. Psal historické články do časopisů, vytvářel školní materiály. Jeho další osvětové aktivity zahrnovaly například i promítání filmů.

Alois Filipiec zemřel 27. 8. 1985 pouhé tři roky po smrti jeho ženy Rozálie. Zemřel v nemocnici v Orlové na chronickou ischemickou chorobu srdeční a je pochován na malém hřbitově v Koňakově v okrese Karviná.

2. POSTUP PRÁCE PŘI PŘEKLADU

Při hledání odborných definic pro překlad jsem se dozvěděla, že překládání se dá také docela dobře přirovnat ke kráčení po tenkém ledu. „Otokar Fischer definoval překlad jako pomeznu činnost na rozhraní vědy a umění.“ (Levý 1963: 49.) Translatologie tedy může být jak disciplínou literárněvědnou, tak i disciplínou lingvistickou. Podle Jiřího Levého „překlad musí samozřejmě být co možno přesnou reprodukcí původního díla, ale především musí být hodnotným literárním dílem českým, jinak nepomůže sebevětší doslovnost. [...] Pravdivost v uměleckém díle neznamená shodu se skutečností, ale vystižení a sdělení skutečnosti. [...] Překlad nemůže být stejný jako originál, ale má stejně působit na čtenáře.“ (Levý 1963: 53.) Je třeba umět dobře rozlišit věrnost od pravdivosti a soustředit se na předání informace. Nicméně slova Wolframa Wilsse znějí ještě o něco přísněji: „překladatel nevytváří primární, ale sekundární text, a nemá rozhodující slovo při provedení svého úkolu, nýbrž je vázán požadavky konkrétní situace.“ (Gromová et al. 2007: 109.) Pokud by měly všechny jazyky shodnou strukturu a díla neměla vážný význam, mohl by překladatel texty zpracovávat s takovou lehkostí, jako to dělá Google Translator. „Cílem překladatelovy práce je zachování, vystižení, sdělení původního díla, nikoliv vytvoření díla nového, které nemělo předchůdce: cíl překladu je reprodukční.“ (Levý 1958: 17.) Podobnou myšlenku vyjádřil i Jan Vilikovský, podle něj je „cílem překladatelovy práce reprodukovat ne jazykové prostředky, ale informaci, kterou vyjadřují, její vztah k objektivní realitě. Posláním překladu je reprodukovat funkci sdělení.“ (Hrdlička 1998: 7.) Tato myšlenka samozřejmě dává největší smysl, protože z mnoha jazykovědných výzkumů, ale také z praxe, když se učíme cizí jazyky, víme, že ani ty nejbližší jazyky nejsou gramaticky, lexikálně či jinak shodné. To znamená, že stejný text ve dvou jazycích jen zřídka může být doslovný. Překladatel musí umět potlačit svou osobní touhu po excesivním přetváření textu a mít na paměti, že nevytváří nový originál. „Originál je dán jednou provždy, je v jistém smyslu absolutní, přetrvává v podobě více méně ustálené. Absolutní překlad neexistuje.“ (Hrdlička 1998: 35.) Ale myslím si, že velmi zajímavou definici pro překlad měl také všem dobře známý Voltaire. Podle něj je překlad jako žena. Buď je krásná, nebo věrná.

2.1 STYL PŘEKLADU

Předtím, než se budu věnovat konkrétně překládanému textu, ráda bych se nejdříve zmínila o literárním žánru originálního díla a stylu psaní autora. Zařazení do stylu a žánru považuji za důležité, poněvadž se budu potřebovat později o tuto informaci opřít, až budu hovořit o využití přeloženého textu. Také během samotného překladu jsem cítila nutnost dodržovat určitou formu. „Autor vytváří text v určitém konkrétním historickém čase a prostoru, reprezentovaným stavem tradice a reality, které se odrážejí v textu. Kromě autora je tedy z hlediska textu konstantní i tradice i realita. V textu je implicitně nebo explicitně přítomen i adresát díla, pro něhož autor píše a jenž je autorovým současníkem.“ (Hrdlička 1998: 5.) A ačkoliv se jedná o osobní deník, jsem si jistá, že Alois Filipiec bral při psaní v úvahu čtenáře a počítal se zpřístupněním textu. To o něm prozrazuje jeho styl.

Josef Vachek rozděluje styly podle toho, zda „převládá zřetel na obsah, nikoli formu (výhradně informativní styl, např. žurnalistický), obsah a forma má stejnou platnost, a na vztahu mezi fakty nezáleží (prostý sdělovací styl), obsah a forma má stejnou platnost, ale fakta jsou řazena systematicky a s náležitým vzájemným vztahem (argumentativní styl), a konečně je-li hlavní pozornost na formě (styl formalistický).“ (Knittlová 1995: 73.) Další možné dělení stylů podle školních osnov je na: prostě sdělovací, publicistický, umělecký, odborný a administrativní.

Deník Aloise Filipce je pozoruhodný tím, že je jakousi směskou více stylů dohromady. Pokud jde o odborný styl, v některých částech deníku, kde je například vypsána historie jednotlivých obcí v okolí Hradiště nebo popisován systém školství, se dá mluvit o *odborném výkladu*, „útvary založeném na výkladovém postupu. [...] K základním vlastnostem patří objektivnost, přesnost a významová jednoznačnost vyjádření, systematickosti a logičnosti.“ (Kolektiv Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV v Praze a Brně 1977: 257.) Možnost určit dílo jako výklad se nabízí vzhledem k tomu, že autor deníku byl učitel. Navíc „naučný styl vznikl poměrně nedávno a už se štěpí na zřetelně rozlišený vědecký a populárně naučný.“ (Knittlová 1995: 73.) Do druhého z těchto stylů by se deník mohl řadit, protože dějové části textu ozvláštňují ty odborné.

Nicméně všudypřítomná neobjektivnost mě přivádí k prostě sdělovacímu stylu, a to konkrétně k formě *deníku*. „Deník je forma denních či chronologicky řazených záznamů převážně autobiografického obsahu, jimiž autor zachycuje události života osobního i společenského, a dále údaje nejrozmanitější povahy: filozofické, literární, náboženské aj.“

(Kolektiv Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV v Praze a Brně 1977: 70.) Nicméně z autorova výběru opublikovaných informací jsem přesvědčena, že deník není *autentický*, jako například Deník Anny Frankové, ale spíše dílo *určené čtenářům*. Svým charakterem se blíží nejvíce memoárům a má ukazovat sociální a intelektuální život v určitém historickém období. Je také možné, že mělo jít o kroniku oblasti, ve které autor žil.

Občasné umělecké prvky by také mohly odkazovat na umělecký styl, „funkční styl jazykový, zahrnující slovesné projevy, které mají vedle obecné funkce sdělovací funkci estetickou.“ (Kolektiv Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV v Praze a Brně 1977: 366.) Nicméně tyto prvky se objevují pouze zřídka a velmi často jsou součástí vlasteneckých projevů. K těmto se ještě později budu vyjadřovat.

Památník Aloise Filipce je tedy dle mého názoru deníkem určeným široké veřejnosti s prvky odborného výkladu.

2.2 RUČNĚ PSANÝ TEXT

Alois Filipiec začal psát deník, až když mu bylo kolem sedmdesáti let. Věk pana učitele se samozřejmě částečně projevil na ručně psaném textu, a to jak po obsahové, tak i formální stránce. Potíží bylo hned několik: místy nečitelné písmo, extrémně dlouhá souvětí, za sebou se opakující slova, chyby nejrůznějšího původu. Vzhledem k charakteru textu se také velmi často objevovaly archaismy, neologismy nebo nespisovná slova a samozřejmě nářeční výrazy a osobní jména. K této práci jsem přiložila jak mnou přeložený text deníku, tak pro ukázkou i jeho elektronickou podobu bez jakékoliv korektury.

Ačkoliv text není psaný takzvaným *švabachem*, německým písmem z konce 15. století, které se používalo i u nás až do století 19., přesto jeho rukopis nesl některé originální znaky a byl obtížně čitelný. S rozluštěním některých slov mi dopomohly až slovníky a také autooprava v textovém editoru, kdy jsem metodou pokusu hledala možnou podobu slova. Tato technická pomůcka doplnila další metody, jak se vypořádat s určitým druhem problému v netradičním textu.

2.3 BOHEMISMY A ZRÁDNÁ SLOVA

„Každý jazyk je rozmanitý, v několika ohledech mnohonásobně rozrůzněný, jeho jednotliví mluvčí ho neužívají stejně, v různých situacích uplatňují různé jeho aspekty.“ (Knittlová 1995: 65.) Jedním z těchto aspektů může být užívání regionalismů, někdy až do té míry, že si autor nemusí uvědomovat jejich nespisovnost. V deníku se objevuje velké množství jak nářečních výrazů, tak i bohemismů. „Takových zrádných či záludných slov, někdy označovaných také jako falešní přátelé překladatele, je v češtině a polštině hodně, protože jde o jazyky geneticky blízké.“ (Lotko 1986: 82.) „Internacionalismy jsou na jedné straně výhodné, na druhé straně mechanické převádění takových faux amis může být pro překladatele nebezpečné.“ (Knittlová 1995: 92.) Obzvláště, pokud autor při psaní originálního textu špatný překlad českých slov používal.

Pokud bych měla uvést příklady, jde třeba o slovo *znarodnienie*. V češtině je to podstatné jméno *znárodnění*, odvozené od slovesa „*znárodniti*: učinit národním majetkem; nacionalizovat.“ (Lexikografický kolektiv Ústavu pro jazyk český AVČR 1994: 574.) Polský ekvivalent zní „*unarodowić*: uczynić państwowym, znacjonalizować (np. Komuniści unarodowili przemysł i prawie cały handel).“ (Słownik języka polskiego, ©1997- 2014.) Dalším příkladem by mohl být výraz *kampan*. V češtině *kampan* znamená „hromadné veřejné úsilí o prosazení něčeho“ (Lexikografický kolektiv Ústavu pro jazyk český AVČR 1994: 127.), ale podobné slovo *kampania* v polštině má trochu jiný význam, jako „zaplanowane działanie wojenne odbywające się na określonym terytorium w jakimś czasie“ (Słownik języka polskiego, ©1997- 2014.).

Nejméně dvakrát se také v deníku vyskytlo *powstawajq*. Tentokrát jde o chybu v časování ovlivněnou češtinou. *Povstávat*, nedokonavý tvar dokonavého slovesa *povstat*: „vzniknout knižně“ (Lexikografický kolektiv Ústavu pro jazyk český AVČR 1994: 301.), má v množném čísle, třetí osoby, přítomného času tvar *povstávajíj*. V polštině se slovo *powstawać* gramaticky v oněm tvaru liší, *powstająq*. Také se bohemismy projevíly při deklinaci v šestém pádě u tázacího zájmena *co*. Místo *o czym*, se v textu nachází *o czem*.

Dále bych mohla jako chyby nabídnout výrazy *explodowała* a *expozytury*, které jsou špatně z ortografického hlediska a měly by být zapsány jako *eksplodowała* a *ekspozytury*. Také například namísto *uczestników* se objevil výraz *uczastników*, který mohl být počeštěnou verzí *účastníků*.

Mohla bych pokračovat s dalšími nespisovnými formami, jako *byli odkazani*, *wyzbrojeni* nebo, že *wojna wybuchnęła*. Ještě bych se ráda zmínila o jedné další vadě originálu. Je jí interpunkce, která je v deníku mnohdy zcela náhodná. V některých větách chybí a jinde je na nesprávných místech.

Interpunkce, neboli „psaní rozdělovacích znamének“ (Trávníček 1952: 552.), má velké množství pravidel, která je jednoduché zapomenout. V deníku nejčastěji chyběla čárka ve větě, když se jednalo o vsuvku nebo přístavek. Přístavek je „volně připojený přívlástek vyjádřený shodným podst. jménem.“ (Slovník spisovného jazyka českého, ©2011.) „Vsuvka je slovo nebo slovní spojení, které souvisí s obsahem věty, ale mluvnicky není do věty začleněna.“ (Slovník spisovného jazyka českého, ©2011.)

Například: *Każdy z nich reprezentował jako członek jedno z poszczególnych trzech wymienionych stronnictw politycznych*. Správně by měla být čárka za slovem *reprezentował*.

Chyby v interpunkci nebo bohemismy ve většině případů neztěžovaly překlad. Zato pokud jde o faux amis, neboli falešné přátele překladatele, ty se mohou jednoduše stát dvousečnou zbraní. „Jistý druh zrádnosti představují případy, kdy se lexikální jednotky v obou jazycích významově shodují, ale odlišný je jejich výskyt (využití) v textu.“ (Lotko 1997: 113.) V případě tohoto textu bych zmínila polský výraz *teren*, který se objevoval v některých částech deníku třeba i v každé větě. V češtině se dá dobře vystihnout výrazem *území* nebo *plocha*. Nicméně jsem se rozhodla, že při takovémto velkém množství výskytů bude pro čtenáře text plynulejší, když slovo v některých případech úplně vynechám. „Důsledkem překladatelských obměn je vždy zobecnění, substituce obecnějším výrazem. Vypouští se specifikující sémantická složka.“ (Knittlová 2000: 82.) Konkrétně například v situaci: *chroniona częściowo pagórkowatymi terenami od wiatrów północnych*, jsem přeložila jako: *částečně chráněná pahorkatinou před severními větry*.

Podle Z. Grosbarta, „jsou příbuzné jazyky jako různé odstíny téže barvy.“ (Lotko 1997: 112.) Je uklidňující vědět, že polština s češtinou k sobě ladí, ale překladatel si musí také dát pozor, aby se nespletl při výběru barvy.

2.4 TOPONYMA, ANTROPONYMA A CIZÍ SLOVA

V deníku Aloise Filipce se nachází nesčetné množství vlastních jmen a názvů. U toponym jde většinou o názvy vesnic, měst a jejich částí ve Slezsku. Jména pak patří celé řadě osob velmi známých, jako Winston Churchill, nebo úplně neznámých v postavách učitelů nebo žáků ve zmiňovaných školách. I v těchto částech textu se objevovaly chyby, a to samozřejmě nejčastěji u osob nebo míst, která autor osobně neznal.

„Překladatel musí brát v úvahu také autorův styl, a jestliže je v něm využito různých odchylek od jazykové normy, ať už synchronních (sociálních či regionálních), diachronních nebo různým způsobem kreativních (neologismů, deformací), má povinnost vytvořit jeho příslušný ekvivalent v překladu.“ (Kufnerová 2009: 77.) Takový postup práce by byl možný vzhledem k množství deformací a nechtěných neologismů. „Mohou překladatelé autory opravovat? Věcné nepřesnosti i stavební nedůslednosti jsou součástí výstavby díla a překladatel je nemá právo – a obvykle ani možnost – opravit.“ (Hrdlička 1998: 35.) Nicméně já tuto možnost opravy mám a s notnou dávkou obhajoby také právo. „Úplnější či méně úplné zachování národních zvláštností díla si překladatel může dovolit podle toho, jakou informovanost o cizí kultuře může u svého čtenáře předpokládat, zároveň však má možnost vychovávat.“ (Levý 1963: 61.) Takže poněvadž věřím, že čtenář mého překladu bude znát vůdčí postavy světové historie, a také protože deník má být odborným výkladem, překročila jsem běžnou mez překladatele a opravila několik chyb. Příklady jsem uvedla níže.

Pokud se jedná o toponyma, autor deníku používal velmi často obě dvě verze názvů pohraničních oblastí, tedy jak českou, tak i polskou. Například jeho rodné *Grodziszczce* se místy v textu objevovalo jako *Hradiště*, stejně tak například *Cierlicko* a *Těrlicko* nebo *Cieszyn* a *Těšín*. Obě verze považuji za správné, protože v historickém kontextu bylo třeba brát v úvahu četnost nějaké z jeho jazykových verzí. Já jsem při překladu spíše používala českou verzi toponym, s přihlédnutím k předpokladu, že text je určen primárně českému čtenáři.

Co se týká překládání antroponym, „není zde dosud vypracována nějaká jednotná koncepce, podle níž by překladatelé a tlumočníci postupovali. [...] Dříve převládala u nás tendence cizí rodná jména u nás nahrazovat odpovídajícími českými podobami. [...] V současné době převažuje tendence rodná jména ponechávat v cizojazyčné podobě.“ (Lotko 1986: 98.) Když se tedy v textu objevily známé historické osobnosti, přeložila jsem

jméno do češtiny, například u *německého císaře Viléma II.*, původně *cesarz Niemiec Wilhelm II.* V případě, že se jednalo o neznámá jména: *Foltyn, Biłko, Lipowczan, Jan Wojnar, Paweł Heczko*, ponechala jsem v češtině původní znění. Nicméně se také objevovala jména osob, jejichž jména jsou známa, ale jejich hláskování v textu bylo chybné. Takovými případy jsou například americký prezident *Wodrow Wilson*, správně *Woodrow Wilson*, nebo také český generál *Šnajdarek*, správně *Šnejdárek*. Pod velením tohoto generála československá armáda obsadila pohraničí v roce *1919*, namísto v roce *1915*, jak bylo chybně uvedeno v textu a byla to také jediná faktická oprava, kterou jsem provedla. Tyto lehké úpravy informativních částí textu považuji za vhodné, poněvadž nenarušují strukturu textu ani nemění jeho děj nebo poslání.

Jednou ze zajímavých jazykových specifíků deníku je také způsob výběru velkých a malých písmen a zkratk. Například jsem vybrala pouze jednu verzi pro *Národní výbor* a *Národní radu*, ačkoliv bylo na výběr z možností: *Národní Výbor, czeski národní výbor, národ. výbor w Pradze* a *Rada Narodowa, Rda Narodowa, Rada N.* Stejně tak *amerykanin Kon* a *niemiec Gamroth* se stali předměty mé korektury, po opravě *Američan Kohn* a *Němec Gamroth*.

Cizí jazyk bývá použitý „v literatuře jen náznakově pro vytvoření atmosféry, v osloveních, pozdravech, společenských frázích atd. Za těchto okolností zůstává cizí jazyk i v překladu v původní podobě.“ (Knittlová 1995: 65.) I v deníku se objevilo několik frází, které bylo vhodnější ponechat v původním znění. Jako třeba „*jestem cechem*“, kde autor ukazuje, jakým způsobem Poláci obhajovali svá česká občanství. Nebo také: *Vrad'te se bo včil Poláci vyhazují most*, zvolání v jedné z dějových částí deníku. V tomto případě „nejde o autentické zachycení nespisovných projevů, ale o vytvoření jisté atmosféry, estetické funkce textu.“ (Knittlová 2000: 105.) Dokonce se v deníku nachází i několik německých výrazů jako *Volkskarte* a *Lebensraum* z období druhé světové války. Jiné cizí výrazy bylo naopak potřeba opravit, poněvadž se opět objevily chyby v hláskování. Konkrétně třeba slovo *Anschluss*, správně česky *Anšlus* nebo německy *Anschluss*. Nebo *Antenty*, správně z francouzštiny *Ententy*, ale v češtině se spíše používá název *Trojdhoda*.

V deníku se pak nacházejí ještě další chyby, ale nemohu říct, že jsou čistě gramatického či stylistického původu. Nejpravděpodobněji jde o chyby z nepozornosti, jako opakující se slova nebo úseky vět za sebou, a slova typu: *organizacyj, piędziesięciu* namísto *piędziesięciu* nebo *napowrót*, správně se píše zvlášť *na powrót*. Nebo také záměna hlásek

ve slovech *wreszcie za wreście* a *żqda za rżqda*. Tyto chyby však nemají žádný vliv na překlad a dle mého názoru pouze dodávají deníku na autentičnosti.

3. VYUŽITÍ PŘEKLADU

Učitel Alois Filipiec svůj deník začal psát až ve svých sedmdesáti letech. Mělo to být osobní dílo, které chtěl po sobě zanechat dalším pokolením. Naneštěstí kvůli formátu deníku, jazyku, ale především špatně čitelnému rukopisu, kterým byl napsán, jej nikdo přede mnou celý nečetl. „Původní autor neadresuje svoje dílo čtenáři konkrétnímu, ale tzv. ideálnímu, jímž může být nejen současník, ale i potomek či příslušník jiného národa.“ (Hrdlička 1998: 35.) Když jsem Památník objevila, ihned jsem se začala zabývat otázkou, jak by se dal využít. Je v něm spousta informací, převážně o praktickém životě ve Slezsku v období před první světovou válkou až po konec druhé světové války. Takové množství myšlenek a popisů, obzvláště na téma školství a fungování škol polských, českých, ale i německých, by vydalo minimálně na jednu odbornou studii. Překlad deníku by tedy mohl sloužit jako materiál pro ty, kteří se chtějí dozvědět více o tehdejším školství, životě na vesnici, jazykových problémech a běžném životě ve Slezsku.

Umístění deníku by tedy bylo zřejmě nejvhodnější v regionálních knihkupectvích nebo muzeích. Nedomnívám se ale, že by byl určen pro nejširší veřejnost vzhledem k sentimentalitě a vlastenectví, která jsou v něm silně projevovány vůči dané oblasti. Nepochybně však ukazuje zajímavý pohled na region pro mladší generaci, které ve Slezsku dnes žije, a která o své historii tolik neví. Více než soukromý příběh života pana učitele deník zprostředkovává obraz doby, ve které žil. Abych zmenšila kulturní a časovou propast mezi autorem a čtenářem, provedla jsem v deníku určité úpravy, jednou z takových úprav jsou poznámky pod čarou.

3.1 POZNÁMKY POD ČAROU

Pokud jde o přidávání doplňkových informací, existuje několik otázek, které je si třeba položit: „1) co, jaká informace, tzn. kvalita, 2) kolik, v jakém množství, tzn. kvantita, 3) jak, resp. kam může překladatel do cílového textu implantovat, aniž by porušil adekvátnost překladu.“ (Hrdlička 1998: 17.) Pokud by se deník nacházel na internetových stránkách, otázka množství a umístění by nebyla tak podstatná. Kliknutím na neznámý výraz by se zobrazily čtenáři vysvětlivky, nebo by jej odkázaly na nějaký internetový slovník či oficiální stránky. Pokud jde o tištěnou podobu, rozhodla jsem se pro trochu méně pohodlné řešení, a tím jsou poznámky pod čarou.

Pojmy, které jsem zařadila mezi poznámky pod čarou, se například týkají již zmíněného školství, jako například pojem *učitelská definitiva*, který označuje jistotu učitelské služby. Mezi vysvětlené pojmy jsem zařadila také *Slezskou matici osvěty*, která je regionálním spolkem již téměř 140 let.

Kromě obecných méně běžných pojmů jsem považovala za vhodné vysvětlit i některé historické události. Vypuknutí druhé světové války nebo osoba prezidenta Beneše jsou často probíraná témata, ale ne každý může být obeznámen s *Manifestem císaře Karla*, jenž mluví o přeměně rakousko-uherské monarchie. Stejně tak již zmíněný *Woodrow Wilson* je v textu zmiňován současně s jeho *Principy národního sebeurčení*, podle kterých některé státy odvozují svou legitimitu.

„Text je vlastně verbalizovaný výraz autorova záměru, který překladatel jako čtenář převádí pro další čtenářstvo v jiné kultuře.“ (Knittlová 1995: 125.) Takže pokud jde o historické události a osobnosti, nesmím zapomenout na polské historické osobnosti, jež by mohly být pro českého čtenáře málo známé. Například *Kazimír Veliký*, poslední polský král z rodu Piastovců. Nebo speciálně *Żwirko a Wigura*, vítězové leteckých závodů v Berlíně, kteří se se svým letounem zřítily právě v obci Těrlicko ve Slezsku.

Kromě vysvětlení polských historických událostí bylo potřeba vysvětlit i některé nářeční výrazy. V takovémto případě „je záhodno užít jazykových rysů regionálně bezpříznakových [...], které jsou společné několika nářečím.“ (Levý 1963: 126.) Ale v tomto případě „konkrétní nářečí nebo cizí národní jazyk jsou příliš těsně spjaty, než aby jich bylo možno použít k substituci.“ (Levý 1963: 85.) Navíc bylo velmi často záměrem autora, aby byly výrazy ponechány v původním znění, protože byly velmi často doplněny uvozovkami. Jako například slovo *szkubaczka*, které označovalo událost, kdy se sešly ženy, aby draly peří a přitom si popovídaly. Dále pak třeba lidová strašidla, známa v Polsku jako *topielec* a *nocnica*. V jiných případech autor přidal vysvětlení zvláštních slov přímo do textu, proto jsem k nim již žádnou poznámku nepřidávala. Šlo třeba o tyto úseky textu: *Do dnešního dne můžeme na mnoha místech v obci najít prohlubně v zemi a podzemní chodby, takzvané „sztolnie“, jako pozůstatky vytěžené půdy*. Dále pak: *Vzniká nové slovo „kecias“, které znamená pašování ve větším měřítku, dokonce i dobytek přes lesy blízko Třince a v Beskydech*. Atd.

Jelikož jsem měla snahu, aby poznámky co nejméně rušily čtenáře při čtení, v některých případech jsem se snažila informaci přidat přímo do textu, stejně jako to dělaly místy i autor.

„Zejména v případech našemu čtenáři neznámých názvů přidávají překladatelé obecný klasifikátor, který název zařadí do příslušné pojmové oblasti.“ (Knittlová 2000: 82.) V praxi například pasáž: *že Těšínské Slezsko až po řeku Białku spadá do území českého státu, nebo, společná konference Viléma, rakouského následníka trůnu Ferdinanda a obou náčelníků generálních štábů na zámku Konopišti.*

Tento způsob přidávání informace je sice pohodlnější pro čtenáře, a v dnešní době preferovaný, ale naneštěstí ne vždy možný. Deník je místy obsahově poměrně nepřehledný z důvodu velkého množství stylů a jazyků, takže přidávat vysvětlení do už tak dlouhých souvětí by čtenáři mohlo způsobovat problémy s porozuměním textu.

3.2 AUTOR A PŘEKLADATEL

„Autor je tvořivý subjekt literární komunikace. [...] V překladatelském procesu je autorská koncepce textu východiskem pro tvorbu koncepce překladu, překladatelský proces je pro překladatele hledáním koncepce překladu.“ (Hrdlička 1998: 7.) Nalezení smyslu a cíle deníku Aloise Filipce nebylo pro mne vůbec jednoduché, ale přiznávám, že také mohlo jít o nechtěný subjektivní vhléd. „Cílem překladatele by mělo být, aby své subjektivní zásahy co nejvíce potlačil, aby se co nejvíce přiblížil k objektivní platnosti překládaného díla.“ (Levý 1963: 60.) A navíc pro mne bylo také zajímavé vidět věci z odlišného úhlu pohledu, a to jako překladatelky, tak i jako pravnučky.

O čem konkrétně hovořím. „Jazykový materiál nezůstává bez vlivu na ideově-estetický obsah, jehož je nositelem.“ (Levý 1958: 11.) Obzvláště obtížné pro překlad pro mě byly nacionální až nacionalistické pasáže deníku, kterých bylo veliké množství. *Polsku náleží naše věrnost, poslušnost, majetek i krev a neuznáme žádné jiné vazby.* Věta, která předcházela této, obsahovala čtyřikrát slovo Polsko a nebyla jedinou tohoto typu. *Všude visely polské vlajky, v kostelech bily zvony, byly vyvěšovány znaky bílého orla a lidé si je připínali na čepice.* Převážně v kapitolách, které neměly být součástí výkladu o historii, se nacionalismus objevoval v hrubější formě. „Jsou zde typické hodnotící, zejména citově hodnotící výrazy, expresivní hovorové obraty a prvky z nespisovných útvarů včetně slangových, které vznikají vlastně proto, aby pojmenovaly skutečnosti barvitě, expresivně, hodnotily ji a vyjadřovaly stanovisko.“ (Knittlová 2000: 105.) Vzhledem k tomu, že Alois Filipiec si byl vědom důležitosti formální stránky textu, podařilo se mu udržet částečně neutrální formu. Ve chvílích, kdy považoval za nezbytné expresivní vyjádření, vystačil si

pouze s jedním výrazným slovem: *šovinista*. Zato se ale tento výraz, převážně v kapitolách zabývajících se válkou a poválečným obdobím, vyskytoval s takovou neodbytnou frekvencí, že by se názvy *šovinistický Čech*, *šovinistický Němec* mohly zapsat jako oficiální národnosti. To byl také důvod, proč jsem se rozhodla překlad částečně cenzurovat.

Záměrně jsem vybrala kapitoly, které měly převážně formu výkladu a byly neutrální. Moje babička měla toto přání a já jsem ho respektovala, protože jsem to i sama považovala za vhodné. Nicméně i tak bych ráda subjektivně poznamenala, že i bez nacionalistického nádechu na mě můj předek jako autor deníku nepůsobil sympatickým dojmem. Nejspíš za to může jeho výběr informací, které v deníku předkládá, jež nejsou ani kompletně historicky objektivní, ani čtenářsky přívětivé. Jeho slova jsou plná kontrastů a občas až sebechvály, která plyne z jeho hrdosti na povolání učitele, tedy zástupce inteligence. O době válečných útrap mluví o velmi těžkém životě v chudobě, ale během kapitoly o stěhování uvádí, že jeho rodině trvalo tři dny a tři noci přestěhovat veškerý majetek, včetně krávy, prasat, slepic a nábytku, což evokuje čtenáři spíše majetného člověka na tehdejší vesnici.

Občas byl jako autor příliš subjektivní až intimní, když mluvil o svých přátelích ze studií, učitelích, kolezích nebo některých členech rodiny. Manželku a matku zmiňoval často a také několik ze svých sourozenců. Zato ostatní sourozence téměř vynechával, stejně jako své dcery. Není zmíněno žádné z jejich jmen a narození druhé dcery, mé babičky, není v deníku zapsáno vůbec. Argumentem by mohla být snaha o udržení soukromí, ale ten si protiřečí s množstvím osobních informací, které byly na stránkách deníku zaznamenány o jiných blízkých osobách. Jak už jsem uvedla, výběr informací je velmi osobitý a zanechává ve mně protichůdné pocity.

Je občas nesnadné přijmout neověřená fakta v deníku, ale bezesporu musím Aloisi Filipcovi přiznat nesporné zásluhy. Jeho odvalu za druhé světové války, kdy pomáhal ostatním Polákům na nepřátelském území. Dále jeho občanské cítění při snaze vybudovat školu v Třanovicích, přestože mu byly pod nohy kladeny nejrůznější překážky. Nezpochybnitelnou lásku ke své ženě, o které vždy mluvil hezky a s pozorností, vybíraje vždy pečlivě vhodná slova. A také jeho nezměrnou pracovitost, která se jako vlastnost v rodině zřejmě dědí, alespoň co se jeho dcery a vnučky týká.

Překladatel má nelehký úkol „podat nejen smysl, ale i zformovat autorem daný materiál vlastní slovní stavbou a vybavit onu emoční, dojímavou výrazností, která je osnovou

každého uměleckého díla.“ (Kufnerová 2009: 65.) I přesto, že autor byl členem mé vlastní rodiny, bylo pro mne velmi těžké se do jeho myšlení vcítit a správně tak zpracovat originální text. Mým cílem bylo na rodinném dokumentu ukázat i jeho historickou hodnotu a vytvořit materiál pro případné odborné použití.

4. ZÁVĚR

Cílem mé bakalářské práce na téma *Komentovaný překlad polského historického pramene na příkladu Památníku Aloise Filipce* bylo vybrat a kvalitně přeložit část deníku. Záměrně jsem vybrala části věnované historii a běžnému životu, které byly psány na způsob výkladu. Zmínila jsem se o jazykových problémech, které mohou nastat při překladu textu tohoto typu. Patřily mezi ně bohemismy, zrádná slova, interpunkční i gramatické chyby nebo regionalismy. Neznámé výrazy jsem opatřila poznámkami pod čarou. Po prostudování a následném vyhodnocení textu jsem došla k závěru, že využití deníku by bylo nejvhodnější pro regionální muzea ve Slezsku. Věřím, že tento materiál může být použit pro další odborné studium překladu polského historického pramene.

5. BIBLIOGRAFIE

1. GROMOVÁ, E. et al. *Antologie teorie odborného překladu*. Ostravská univerzita: Ostrava, 2007. ISBN 978-80-7368-383-2
2. HRDLIČKA, M. *Translatorický slovník*. Jednota tlumočnicků a překladatelů: Praha-Bratislava, 1998. ISBN 80-902208-9-4
3. KNITTLOVÁ, D. *K teorii i praxi překladu*. Univerzita Palackého: Olomouc, 2000. ISBN 80-244-0143-6
4. KNITTLOVÁ, D. *Teorie překladu*. Univerzita Palackého: Olomouc, 1995. ISBN 80-7067-459-8
5. KOLEKTIV ÚSTAVU PRO ČESKOU A SVĚTOVOU LITERATURU ČSAV V PRAZE A BRNĚ. *Slovník literární teorie*. Československý spisovatel: Praha, 1977.
6. KUFNEROVÁ, Z. *Čtení o překládání*. H&H: Jinočany. 2009. ISBN 978-80-7319-08-0
7. LEVÝ, J. *Umění překladu*. Československý spisovatel: Praha 1963. ISBN 22-083-63
8. LEVÝ, J. *Úvod do teorie překladu*. Státní pedagogické nakladatelství: Praha, 1958.
9. LEXIKOGRAFICKÝ KOLEKTIV ÚSTAVU PRO JAZYK ČESKÝ AVČR. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Academia: Praha 1994. ISBN 80-200-0493-9
10. LOTKO, E. *Čeština a polština v překladatelské a tlumočnické praxi*. PROFIL: Ostrava, 1986. ISBN 48-019-86
11. LOTKO, E. *Synchronní konfrontace češtiny a polštiny*. Vydavatelství Univerzity Palackého: Olomouc, 1997. ISBN 80-7067-39-2
12. *OTTOVA ENCYKLOPEDIÉ A-Ž*. OTTOVO NAKLADATELSTVÍ: Český Těšín, 2007. ISBN 80-7360-014-5
13. TRÁVNÍČEK, F. *Slovník jazyka českého*. Slovanské nakladatelství: Praha, 1952.
14. *Akademický slovník cizích slov* [online]. © 2008–2015 [cit. 2016-03-28]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz>.
15. *Słownik języka polskiego PWN* [online]. PWN, © 1997-2014 [cit. 2016-03-29]. Dostupné z: <http://sjp.pwn.pl>.

16. *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. © 2011 [cit. 2016-03-27]. Dostupné z: <http://ssjc.ujc.cas.cz>.
17. *Městská knihovna Český Těšín* [online]. © 2013 [cit. 2016-03-29]. Dostupné z: <http://www.knihovnatesin.cz>
18. *Wikipedie otevřená encyklopedie* [online]. © 2001-2016 [cit. 2016-04-01]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org>.
19. *Elektronická encyklopedie historie* [online]. © 2008 [cit. 2016-03-30]. Dostupné z: <http://ee.valka.cz>.
20. *Malice slezská Opava* [online]. © 2016 [cit. 2016-04-01]. Dostupné z: <http://www.maliceslezska-opava.cz>

6. PŘÍLOHA: PAMÁTNÍK PANA UČITELE ALOISE FILIPCE

Osobní vzpomínky z raného dětství k přihlídnutí na politické a společenské vztahy během jednotlivých období jeho života.

Krátká historie obce

Místem mého narození je Grodziszcz (Hradiště), dnes vesnice nese název v mužském rodu Grodziszcz. Na dřívějších mapách se setkáme s názvem Grodziszcz. Pravdou je, že tento název pochází z pozůstatku starověkých hradních zdí řádu Benediktinů. Podle pověsti měl hrad stát na hradištském kopci, „Babí hoře“ (425 m), v blízkosti dnešního horního dvora. Pozůstatky zdí se do dnešního dne nedochovaly, ale zůstaly do dnes různé názvy, které se pojí s existencí již zmíněného hradu a řádu. Do dnes poblíž horního dvora roste věkem pokřivená moruše jako svědek toho, že zde v okolí hradu už ve 12. a 13. století řeholníci chovali bource morušového¹. Před 50 lety tady bylo více stromů morušovníku, na něž ještě dodnes vzpomínají někteří staří obyvatelé vesnice. Na jih od horního dvora se rozkládá rozlehlá rovina, vychýlená směrem na jih a částečně chráněná pahorkatinou před severními větry. Říká se jí „winohrady“. Podle pověsti zde řeholníci pěstovali vinnou révu. Dnes už je to dlouhá doba, co tam šumí lány obilí. Celé území obce, čítající více než 7 kilometrů čtverečních, je velmi rozmanitou plochou s četnými kopci, údolími, roklemi a potoky. Nad některými roklinami rostou háje a v údolích šumí bystřiny. S rovinatou ornou půdou se setkáme spíše na jihozápadní straně. Severní strana je zase v podhůří Babí hory, ale je obdělávaná a nakloněná k jihu. V západním pomezí se rozkládá velký, převážně jehličnatý les, o rozloze okolo sta hektarů plochy. Les dříve vlastnil panský dvůr, dnes patří státu.

Na území obce se nalézají dva dvory: dolní a horní, které zaujímají plochu okolo 360 hektarů. Do roku 1948 byly dvory soukromým vlastnictvím. V roce 1948 majetek převzal stát na základě zákona o znárodnění. Oba dvory patřily dříve jednomu majiteli a předávaly se z ruky do ruky, buď na základě dědictví, nebo koupě. Před rokem 1848, tzn. před „Jarem národů“² byli tito majitelé pány téměř celé vesnice. Vznikající drobná hospodářství se pomalu odpojovala jako svobodníci nebo majitelé, kteří nakoupili půdu v neúrodných oblastech, náročnější na obdělávání. Tak se pomalu rodili chalupníci a sedláci, kteří však byli také odkázaní na výdělek ve dvoře, protože skromné hospodářství jim nestačilo, aby uživil rodinu a mimo dům, žádná jiná práce nebyla. Až do Jara národů je tížila povinná roboty na panském pozemku. Pracovali rukama nebo na koních. Počet pracovních dní v týdnu závisel na velikosti pozemku. Větší majetky k obdělávání zde některé rodiny získávaly již na počátku 18. století a byly osvobozeny od nevolnictví. Dělal to tak, že se

¹ Bourec morušový: noční motýl, který je ekonomicky velmi důležitý jako producent hedvábí.

² Jaro národů: revoluce 1948-49, která směřovala k odstranění feudálního útlaku a absolutismu.

pánovi vlichotily. Takovým hospodářům se říkalo svobodníci, ze kterých později vznikají takzvaní „siedlocy“. Až do poloviny 19. století, byla práce obyvatel výhradně na poli. Byl to pro rodiny hlavní zdroj obživy. Část mužů také pomáhala při kopání železné rudy, která se těžila v obci na mnoha místech. Do dnešního dne můžeme na mnoha místech v obci najít prohlubně v zemi a podzemní chodby, takzvané „sztolnie“, jako pozůstatky vytěžené půdy. Tato ruda byla poměrně nízkoprocentní. Chyběly komunikace, a proto byla ruda odvážena pouze koňskými povozy do nově otevřených třineckých hutí. Společnost zpočátku náležela knížecí komoře Těšínského knížectví. Na počátku 20. století, když se již po kolejích začala dovážet železná ruda do našich vysokých pecí z Dolního Rakouska a Švédska, nevýhodná těžba na území obce byla zastavena. V zimním období sloužili také chudí chalupníci v lese při kácení stromů a vyhrabávali pařezy na vlastní palivové dříví. Ženy zase dříve pracovaly výhradně v domácnosti. Šily a opravovaly vlastní a dětské skromné oblečení, krmily dobytek a některé zaplétaly orobince na vyplétaný sedák pro továrnu Američana Kohna³ v Těšíně. Na pobavení za dlouhých zimních večerů byly často pořádány „szkubaczki“ nebo podobné zábavy a domácí tlachání, které zdobily lidové písně, příběhy o strašidlech, „topielcach“⁴ a „nocnicach“⁵. Vždy je doprovázely lidové tance. Spolu s rozvojem hornictví a hutnictví se také pomalu měnily životy obyvatel. Mnoho rolníků se vydává za prací do rozvíjejících se dolů a továren v ostravsko-karvinském regionu. Venkovská bída pomalu zaniká. Na místě domů a chalup sužovaných blesky a přírodními pohromami, se staví venkovské zděné domky s krásnými zahradami a lépe hnojená půda přináší větší výnosy. Všude je možné vidět vzrůstající blahobyt obyvatel, ale ten opět zastaví vypuknutí první světové války

³ Kohn: rodina průmyslníků a obchodníků vlastní podnik, zabývající se výrobou nábytku, zápalek a obchodem se dřevem.

⁴ Topielec: vodník, který buď lidi topil, nebo je také mohl zachraňovat.

⁵ Nocnica: démon v podobě ženy, který škrtí spící lidi, hlavně nemluvnata.

Začátek první světové války

Již několik let před vypuknutím války na ni probíhaly důkladné přípravy, obzvláště ve vojenském Německu. Němci byli výborně vyzbrojeni a vojenské sklady byly naplněné potravinami. Zbývala už jen diplomatická mise a nalezení příležitosti k útoku. Již delší dobu to vřelo na Balkáně, konkrétně v Srbsku.

Rostla nespokojenost balkánských národů s nenáviděným císařským dvorem ve Vídni. Aby vytvořili jedinečnou a nedobytnou bojovou frontu, připojuje se k Rakousku Německo. K těmto centrálním státům se později přidává italské království, doplňující „Trojdohodu“. Na opačné straně uzavírají vojenský pakt Rusko, Francie a Anglie, jakožto „Trojspolek“. Oba bloky jsou v budoucnu připraveny stanout v rozhodující válce.

V samotném Rakousku usilovali o započetí nepřátelských akcí především ministr zahraničních věcí hrabě Berchtold a náčelník rakouského generálního štábu Conrad von Hötzendorf. V posledních letech před válkou se na Balkáně mezi zeměmi Trojspolku a Trojdohody vytvořila hluboká propast a Rakousko se stalo figurkou v rukou Německa. Velkou světovou senzací se stala v roce 1914 společná konference Viléma, rakouského následníka trůnu Ferdinanda a obou náčelníků generálních štábů na zámku Konopišti. Byl vypracován důkladný vojenský plán, kde má kdo bojovat a kdo se po uskutečněných bojových akcích stane pánem světa. Tam byl také kladen na Ferdinanda nátlak ze strany Německa, aby při rozpoutání války vpadl s vojskem do Srbska a vyhnal Srby z Albánie. Přijetím tohoto rozhodnutí na sebe Ferdinand přivolal velkou nenávist Srbů a jejich chuť se pomstít. Příležitost k pomstě se naskytla, když Ferdinand ve dnech 26. a 27. června 1914 sledoval vojenské manévry v Bosně, které měly Srbům ukázat připravenost a vojenskou sílu Rakouska. Po skončení manévrů měl uskutečnit Ferdinand, jakožto inspektor ozbrojených sil, společně s manželkou slavnostní královskou jízdu městem Sarajevem. Na poslední chvíli se bosenské úřady dozvěděly o plánovaném atentátu na následníka a radily mu, aby upustil od nebezpečné jízdy. Hned se začalo s kontrolou osob, které byly vpouštěny do Sarajeva, ale nepočítalo se s tím, že by atentátníci už byli v předstihu na cestě do města.

Dokonce už při cestě do Sarajeva dopadla na automobil bomba, která ale explodovala později a následník nebyl zasažen. Velmi nervózní a zamračený Ferdinand vstoupil na městskou radnici. Zde se konalo přijetí monarchy a zároveň padla nová žádost, aby se vzdal další cesty městem. Velitel se nenechal přemluvit a jel dále. Po pár kilometrech jízdy

byl vůz zastaven, aby se řidič zorientoval v další cestě a přesně v tom okamžiku padly dvě rány z revolveru, které byly přesné. Atentátníkem byl Gavrilo Princip, pocházející z Rakouska. Následkem útoku zemřel Ferdinand i jeho žena Alžběta. Atentát v Sarajevu se stal bezprostředním začátkem již dlouho připravované světové války. Touha rozpoutat válku, která byla přáním ministra Berchtolda a německého císaře Viléma II., se stala realitou. Atentát v Sarajevu měl být podle jejich názoru podmínkou vkročení centrálních mocností do Srbska. Nicméně po neústupném přemlouvání starého monarchy Františka Josefa bylo Srbsku stanoveno ultimátum o deseti bodech, které byly pro něj nesplnitelné. Rakousko tedy Srbsku vyhláší válku a dokončuje jeho anexi. Útok na Srbsko byl dokončen pod velením polního maršála generála Oskara Pociorka⁶, rodáka z Koňakova ve Slezsku. On také doprovázel v tragických červencových dnech v Sarajevu následníka trůnu Ferdinanda.

⁶ Oskar Pociorek: sloužil mezi lety 1911 až 1914 jako guvernér Bosny a Hercegoviny. Po vypuknutí první světové války velel na srbské frontě.

Přelomová léta ve Slezsku po první světové válce

V řadě za Amerikou započala vojska států Ententy⁷ pod velením maršála Focha ofenzívu. Nasadila na frontu tanky a prolamovala linie armády centrálních mocností. Srdce Poláků začala bít silněji, když bylo jasné, že se blíží hodina znovuzrození Polska. Poláci, sídlící v Těšínském Slezsku si uvědomovali, že nadešel čas jednat. Kdo sledoval v Těšínském Slezsku tlaky českých živlů, zejména v oblasti Karvinska, už v posledních letech před válkou, a kdo znal jejich politické nástroje, ten musel počítat s tím, že Češi v rozhodujícím okamžiku vnesou svůj nárok na Těšínské Slezsko, odvolávaje se na historická práva už z dob Kazimíra III. Velikého⁸. Slezští politici si toto uvědomují a snaží se, aby byli připraveni v klíčovém okamžiku chopit se moci v Těšínském Slezsku. Každý Polák také věděl, že úspěch celé akce bude záviset především na soudržnosti polského tábora ve Slezsku. Tato soudržnost se ukázala být tak pevná, že bez větších obtíží bylo možné vytvořit Národní radu Těšínského knížectví, která spojovala tři politické frakce: „Svaz polských katolíků“, „Národní sjednocení (Lidová strana)“ a „Polskou socialistickou stranu“. Národní rada byla na krátkou dobu tajnou organizací, ale po manifestu císaře Karla⁹ ze dne 16. října 1918, který mluvil o „spojení polských území Rakouska s polským neodvislým státem“, vystoupila Národní rada otevřeně.

Na velkém shromáždění v Těšíně 27. října 1918 byla čtyřiceti účastníky uznána Národní rada jako legitimní reprezentace Těšínského Slezska. Do čela Národní rady se postavili tehdy poslanci: P. Józef Lodzin, Dr. Jan Michejda, Tadeusz Regier. K tomu ještě složení Národní rady doplnili i jiní polští aktivisté ve Slezsku. Každý z těchto členů reprezentoval jednu ze tří již zmíněných stran. Na shromáždění bylo schváleno jednohlasné rozhodnutí, že když všemi národy světa uznaná vítězná idea spravedlnosti oživila svobodné, nezávislé, sjednocené Polsko, my, Poláci Těšínského vojvodství, bezpodmínečně uznáme příslušnost nás i naší země k Polsku a od dnešního dne se budeme považovat za obyvatele svobodného, nezávislého Polska. Polsku náleží naše věrnost, poslušnost, majetek i krev a neuznáme žádné jiné vazby.

Následující den uspíšil jednání Národní rady. Dne 28. října 1918 ohlásil Národní výbor v Praze vznik Československé republiky s historickými hranicemi a následujícího dne Češi

⁷ Ententa: Trojdohoda neboli spojenectví Francie, Ruska a Velké Británie.

⁸ Kazimír III. Veliký: byl posledním polským králem z rodu Piastovců. Vládl v letech 1333–1370.

⁹ Manifest císaře Karla: veřejné prohlášení císaře a českého krále Karla I., kterým chtěl federalizovat rakouskou část Rakousko-uherské monarchie.

vyhlásili na velkém shromáždění na náměstí v Orlové, že Těšínské Slezsko až po řeku Białku spadá do území českého státu. Na polské straně to bylo považováno za velkou provokaci, o to více, že 13. října 1918 asi 60 Poláků z ostravsko-karvinského regionu souhlasilo s připojením Slezska k Polsku. Češi se také pokusí získat moc na radnici ve Fryštátě, což se jim ale nepodaří. Rakousko ještě bylo natolik silné, aby mohlo silou potlačit na Slezsku ty, kteří se snažili oprostít od jeho nadvlády. Národní rada těšínského knížectví, opírající se o principy národního sebeurčení vydanými Woodrowem Wilsonem¹⁰ a uznávanými všemi národy světa, vydala oznámení o slezské příslušnosti Polsku, vydané dříve na shromážděních v Orlové, Bohumíně a v Těšíně. Toto oznámení poslala Národní rada krajským předsedům v Těšíně, Fryštátu a Bílsku. Předsedové přijali proklamaci a souhlasili, že vládu předají Národní radě po rozkazu z Vídně.

Dne 31. října 1918 přichází rozkaz z hlavního polského velitelství v Krakově, aby vojenské velení převzal nejstarší polský důstojník v Těšínském Slezsku. Nadporučík Klemens Matusiak, bývalý náčelník hasičů a učitel z Třanovic, složil přísahu věrnosti Národní radě v Těšíně a organizoval polské vojenské pluky v Těšíně. Obce zakládaly občanské milice složené ze starších mužů a dokonce i z žen, protože mladší muži byli ještě v rakouské armádě. Ihned také polská armáda obsadila kasárny a vojenské sklady v Těšíně, a různé muniční sklady. Tamní rakouský velitel opustil Těšín. Obsazeny byly také vládní objekty a železniční trať Mosty – Bohumín. Začlenění Těšínského Slezska do Polska bylo dokončeno. Lidé ve Slezsku jákali radostí, že se jejich přání splnila. Slezsko bylo začleněno do Polska. Všude visely polské vlajky, v kostelech bily zvony, byly vyvěšovány znaky bílého orla a lidé si je připínali na čepice. Slezané se cítili jako svobodní obyvatelé nezávislého Polska. Na Piastovské věži vlála polská vlajka, vyhrávala polská hymna. Okresní úřad v Těšíně převzal polský okresní předseda Żurawski, který podléhal vládě Národní rady. Všichni oslavovali Polsko. Jen radnice v Těšíně a městský magistrát nechtěl okamžitě přijmout novou správu. Nejhorší byl sám německý starosta Gamroth, který prohlásil, že odbor magistrátu Těšína se jménem celého města přihlásil k německo-rakouskému státu. Nicméně v tu chvíli si Národní rada jako své sídlo zvolila zámek a odtud vydávala své rozkazy pro všechny obyvatele Těšínského knížectví. V té době proslulá

¹⁰ Principy národního sebeurčení Woodrowa Wilsona: podle nich měly být vytvořeny státy nebo autonomní území podle etnických územních hranic, případně etnické samosprávy na personálním principu.

takzvaná „německá těšínská republika“, po několika dnech zanikla, když rolníci z okolních vesnic oznámili, že do města nebudou dovážet potraviny.

Mezitím Češi zaskočení rychlou akcí Polska a připraveni o tuto část Slezska, kterou považovali za svůj majetek, navrhli konferenci s cílem provizorně vymezit Těšínské Slezsko. Dne 5. listopadu toho roku dochází k dohodě ve Slezské Ostravě mezi Národní radou a českým Národním výborem pro Slezsko. Národní Rada se ujímá vlády nad okresy Těšina a Bílska a více než 28 polskými obcemi na území Fryštátu. Dohodu schválila polská vláda ve Varšavě i Národní výbor v Praze. Češi tak z vlastní iniciativy předložili myšlenku na zcela dobrovolnou dohodu, která brala v úvahu etnografické aspekty. Nicméně dohoda byla později násilně změněna.

Po vypořádání z 5. listopadu nastalo úplné ochlazení vztahů a vzrůstalo napětí na české straně. Češi považovali slezské polské evangelíky za Čechy pod vedením Koždoně¹¹, který byl zatčen velitelem Matusiakem a po propuštění se přestěhoval do Ostravy, kde vedl kampaň pro českou věc. Svolával setkání a vydával polské noviny. Aby se věc vyjasnila, vysílá Národní rada delegaci do Prahy k prezidentovi Masarykovi s pastorem knězem Kuliszem a profesorem knězem Brzeszkou s tím, že Koždoniova propaganda je zrádčovstvím a proti zájmům evangelických obyvatel Slezska. President Masaryk přijal delegaci s úctou, ale shodoval se s názorem na zahrnutí Slezska do Čech na základě historických práv. Zároveň vyjádřil touhu po uznání a smíření bratrských slovanských národů. Spor o Těšínsko by podle něj měl být vyřešen prostřednictvím úzké spolupráce a smíru. Jeho prohlášení následně nebylo zrealizováno. O tři týdny později Těšínsko padlo za oběť invazi české armády do Slezska, v době boje polské armády za určení východní hranice.

Ve druhé polovině ledna 1919 započala česká armáda pod velením generála Šnejdárka¹² s nepřátelskými kroky a obsadila Slezsko až po řeku Vislu. Polská armáda byla zpočátku v té oblasti příliš slabá, aby odolala. Začíná otevřená válka za obranu Slezska s heroickým úsilím ve Skočově, kde jsou Češi poraženi a polské armádě přichází na pomoc polský generál Halder¹³. V polovině února se stáhnou česká vojska na demarkační linii, která byla

¹¹ Josef Koždoň: učitel, starosta města Český Těšín v letech 1923–1939, v letech 1907–1927 poslanec Slezského zemského sněmu v Opavě.

¹² Josef Šnejdárek: český armádní důstojník, účastník první světové války, sedmidenní války o Těšínsko a bojů na Slovensku.

¹³ Franz Halder: německý velitel, účastník první i druhé světové války, v letech 1938-1942 náčelník štábu hlavního velitelství pozemních sil.

vytyčena nově přítomnou Spojeneckou komisí v Těšíně. Na konci února vstupuje do Těšína Halerova armáda, která je přivítána s nadšením. Města Fryštát, Těšín a Jablunkov zůstanou v polských rukách a Bohumín a Karviná budou podstoupeny Čechům. Hranice na západ od Těšína se neustále mění, jednou vede za Těšínem, kde dnes stojí těšínská městská nemocnice, a pak zase dále na západ kolem cihelny E. Fuldy v Mostech podél silnice na sever, kde přiřazuje "Brandýs" na polskou stranu. Teď začíná dlouhá a namáhavá práce za uspořádání záležitostí Slezska, která potrvá až do léta 1920. Musí to být plebiscit, kdo určí konečné vymezení. Je zde spousta národnostní nesnášenlivosti mezi obyvatelstvem, problémů, útoků a bojůvek. Plebiscit se nekoná a Konference velvyslanců v Paříži¹⁴ vyřeší záležitost ve Slezsku bez souhlasu obyvatel, vytyčením dnešní poslední hranice na řece Olši.

¹⁴ Konference velvyslanců v Paříži: mezispojenecký orgán Dohody po skončení první světové války.

Moje školní docházka do měšťanské školy v Těšíně

Na žádost mé matky mě můj bývalý učitel Karol Pacula v červnu roku 1919 zapsal do polské veřejné měšťanské školy Dr. Hassewicze v Těšíně. Tato škola stojí dodnes na Klášterním náměstí v Polském Těšíně. V té době ještě Těšín nebyl rozdělený a všechny polské i německé školy byly jen na této straně Olše. V Sachsenbergu, neboli v Saské Kěpě, v dnešním Českém Těšíně, byla tenkrát jen jedna německá škola: Volks und Birgerschule v Alejích. Jiné školy tady nebyly. Ve školním roce 1919-1920 jsem docházel do školy jako třináctiletý chlapec pěšky od mojí vdané sestry ze Stanislavic, každý den jsem jen v jednom směru ušel deset kilometrů. Na jaře a v létě jsem, často pěšky, chodil každý den až domů do Hradiště. Tehdy nebyly žádné dopravní prostředky. Vzpomínám si, že v Těšíně byly tehdy kromě gymnázia jen dvě polské školy stejného typu na Klášterním a Kostelním náměstí. Do dneška si z té mojí školy pamatují učitele a ředitele, kteří mě učili. Prvním ředitelem byl Dr. Marek, který zemřel na infarkt v zimě roku 1919. Krátkou dobu ho zastupoval učitel Bigna a následně nastoupil učitel Mucha, který se stal ředitelem. Pro mě posledním ředitelem byl Dr. Wilczek. Učiteli byli: Foltyn, Biłko, Lipowczan, Jan Wojnar, Paweł Heczko a další. Katolickými katechety byli farář Szniuzowazki, evangelický kněz P. Sikora.

První rok mé docházky do měšťanské školy Těšín ještě nebyl rozdělený, takže jsme mohli jezdit přes celý Těšín elektrickou dráhou, která již za období monarchie pravidelně jezdila po celém Těšíně, počínaje od Sachsenbergu, železničního podjezdu „Demellochu“, až po státní nemocnici v ulici Wyższa Brama. Později po rozdělení Těšina přes Olši byla dráha zrušena. Pamatuji si také, že v samotném městě Těšíně jsme platili běžnou papírovou jednokorunou, takzvanou gamrotówkou, která platila pouze na území města před rozdělením. V případě, že jsme potřebovali padesát haléřů, trhali jsme gamrotówku na polovinu a hned jsme měli dvakrát padesát haléřů.

Život obyvatel Slezska po vymezení hranice

Po vymezení hranice na Olši v roce 1920 se osamostatnila samospráva po obou stranách Olše pro oba státy. Osamostatnilo se, co týče ekonomiky, kultury, financí a politiky. Předměstí Saska Kępa starého historického města Těšína, která byla částečně zemědělská a chalupářská, rychle se mění na nové české město Český Těšín. Tohle město se okamžitě stává okresním městem nového česko-těšínského okresu spolu s Jablunkovem, Třincem a mnoha okolními vesnicemi. Do nového města přichází mnoho českých rodin z Frýdku, Ostravy, ale také z Čech a Moravy. Nové domy se staví na místě dřevěných domů bývalých městských dělníků a řemeslníků. Vznikají první české úřady, okresní na břehu Olše, na „Osmeku“, u hlavního hraničního mostu, kde se úřadu ujal Dr. Michalek jako první okresní starosta. Vzniká nový městský magistrát a staví se zde první české školy, nejdřív v soukromých budovách, a potom se staví nové školní budovy. Podobné české školní budovy vznikají ve venkovských oblastech od Hřčavy až po Karvinou. Z počátku byly třídy zřizovány v různých selských staveních a v dalších letech byly začleňovány do zdejších skromných polských škol, ve kterých se učily polské děti už za Rakouska. Za monarchie české školy zde v oblasti Jablunkova, Třince, Těšína a Karviné až po Lučinu, Dobratice, Domaslovice, Žermanice a Šenov nebyly. Vesnické polské školní budovy byly skromné a byly postavené z větší části polskými obyvateli vesnic z jejich vlastních finančních prostředků. Následkem německého nátlaku rakouská vláda neochotně přidělovala fondy na stavbu polských škol. Nyní bylo nutné se omezit a přijímat do skromných jednotřídních škol dokonce i děti z polských rodin, které se národnostně přihlásily jako čeští žáci, a ty měly vyučování odpoledne po ukončení vyučování v polské třídě.

Nebylo zapotřebí dlouho čekat, protože československá vláda na pohraničním území Těšínského Slezska zahájila výstavbu nových a pěkných školních budov pro české školy. Školy, které byly sponzorované ministerstvem školství ze státní pokladny, byly školami menšinovými. Byly to pěkné, moderní, prostorné budovy s moderním zařízením. Do takových institucí ochotně přicházejí čeští učitelé z daleké Moravy a Čech. Učí zde většinou děti původních polských rodin, které v průběhu času pro větší blaho a získání trvalého příjmu, měnily svou národnost z polské na českou, i když mluvený a psaný český jazyk vůbec neovládaly. Nejochootněji se tak chovaly polské rodiny, které na naše území přišly spolu s rozvojem průmyslu v ostravsko-karvinském revíru, od Haliče, Živce, Andrychova, Věličky atd. Prozrazovala je dokonce i výslovnost, říkali „jestem cechem“

místo Čechem. Spolu s rozšířením českých menšinových škol opouští prostory polských škol nejmladší české pokolení a stěhuje se do nových moderních budov. Polské školy zůstaly nadále veřejnými školami, dotovanými výhradně obcemi na základě skromných ročních rozpočtů pro příslušné obce.

V polských školách chyběly základní didaktické pomůcky. Chyběly mapy, obrázky a modely. Ve školách byly jenom staré rakouské mapy a staré obrazy, oslavující bývalou monarchii. Obce na nové didaktické pomůcky neměly peníze nebo je neochotně přidělovaly. V polských školách bylo zapotřebí nahradit staré učebnice a zhotovit nové, přizpůsobené požadavkům nového státu. Této práce se ujalo mnoho polských učitelů, kteří sami připravovali a tvořili nové školní učebnice pod dohledem české ministerské komise v Praze.

S cílem šíření národní kultury mezi obyvateli Slezska vzniká na území kulturní organizace Slezská matice osvěty lidové¹⁵, která působí téměř v každé vesnici. Polští obyvatelé Slezska organizují kulturně-osvětovou organizaci „Macierz Szkolna“ (Školní samospráva), která zde existovala už za Rakouska a jejím zakladatelem byl Paweł Stalmach. Při šíření národní kultury mezi obyvatele obou národností bylo třeba někdy počítat s tím, že činnost těchto organizací byla často zdrojem sporů a nenávisti mezi oběma zdejšími národy.

Taktéž důležité byly finanční záležitosti. Na polské straně na bývalém území Haliče a také v Záolší ve Slezsku stále platí rakouská koruna. Na české straně platí rovněž rakouská koruna, na kterou se ale lepší známka, která byla nařízená státní bankou. Jsou to takzvané kolkované koruny. Když se kolek z bankovky odlepil, získali jste polskou měnu. Tímto způsobem lidé na české straně prováděli různé peněžní výpočty. Jakmile polská měna byla potřebná pro pašování, kolek se nad párou odlepil. A na druhou stranu, když byly k dispozici náhradní kolky, kolek se nalepil zpátky a získala se tak česká měna. Po několika měsících vlády obou států přistoupily k měnové reformě. Československý stát dává do oběhu novou československou měnu v podobě československých korun a polská vláda vydává polské marky. Kvůli sto padesáti letům nesvobody a válečným škodám bylo Polsko nejdříve velmi chudé. Konečnou státní hranici bylo dokonce zapotřebí stanovit se zbraní v ruce. V samotném státě zase bylo mnoho politických buřičů volajících po asanaci. Není divu, že polská měna ztrácí tržní hodnotu ze dne na den. Polská marka klesla do té

¹⁵ Slezská matice osvěty lidové: Slezský kulturní spolek, který funguje již od roku 1877.

míry, že v době, kdy jsme chodili do školy v Těšíně, jsme dokonce kupovali housku za 5 000 markovou bankovku. Byly to těžké časy pro polskou ekonomiku. U nás se převládá pašeráctví na hranici přes řeku Olši. Vzniká nové slovo „kecias“, které znamená pašování ve větším měřítku, dokonce i dobytek přes lesy blízko Třince a v Beskydech. Poláci ochotně přijímají české koruny, převážně tamější židovský živel, a prodávají českým pašerákům různé zboží jako bělský textil a koloniální výrobky. Pašeráctvím se zabývá dokonce školní mládež, která chodí do tamních škol.

První roky učitelství služby, až do vypuknutí druhé světové války

Od prvního ledna 1935 jsem byl znovu na svou žádost přesunut již potřetí přeložen do Těrlicka, kde jsem učil až do konce První republiky, do vkročení polských vojsk do Záolší. Musel jsem také opustit služební byt ve škole v Hradišti a přestěhovat se s rodinou k mým rodičům v Hradišti. Učitelství službu jsem vykonával v Těrlicku v pobočce tamní pětileté školy v Dolním Těrlicku. Každý den jsem dojížděl do školy na kole z Hradiště, kde jsem bydlel společně se svými rodiči. Protože jsem obdržel učitelství definitivu¹⁶, měl jsem celkem vysoký služební plat. Dostával jsem okolo 1 200 Kčs měsíčně, což byla na tu dobu dost vysoká částka. Bydlel jsem zadarmo u svých rodičů, takže jsem si materiálně celkem dobře vystačil. Poblíž mé školy za řekou Stonávkou organizace „Beskid Śląski” darovala prostředky na velký park, a to z iniciativy tehdejšího školního inspektora Władysława Wójcika z Orlové. Tam se konala celá řada slavností jménem místního kroužku „Kolo Macierzy Szkolnej“ a dalších organizací. Ve škole jsem připravoval školní představení a v restauraci Karola Skoczka jsme potom hráli takové kusy jako *Pani Wójtowa* od Szuścika nebo *Nawrócony* od K. Bergera. Když jsem se vrátil ze školy domů do Hradiště, pomáhali jsme rodičům a taky pracovali na vlastním pozemku, který jsme koupili v roce 1937. Pořádali jsme také různé vycházky a výlety do hor.

V roce 1935 se připravují v Evropě politické intriky, od chvíle, kdy se říšským kancléřem stává Adolf Hitler. Německo zbrojí, aby se mohlo stát světovou mocností, a Adolf Hitler se touží stát pánem světa. Snaží se diplomatickou cestou odebrat sousedním zemím jejich území a vyhrožuje vojenskou intervencí. Jeho heslem je malý „Lebensraum¹⁷” pro německý národ. Posléze přichází rok 1938, rok zániku samostatnosti ČSR. Stalo se tak po úplném připojení Rakouska do Německé říše, takzvaný Anschluss¹⁸. V létě roku 1938 byla vyhlášena mobilizace na obranu republiky, která se nakonec neuskutečnila, protože byla svolána nezbytná konference v Mnichově dne 30. 9. 1938. Účastnila se jí Itálie, Anglie, Francie a Německo v čele s Adolfem Hitlerem. V souladu s usnesením bylo rozhodnuto, že vláda ČSR dobrovolně odevzdá pohraniční území, Sudety, Němcům, protože na tomto území sídlila převážně německá menšina, ačkoliv historicky to byly země koruny české. Vláda ČSR se tedy podrobila usnesení a prezident Beneš opustil zemi a odletěl do zahraničí. Češi přicházejí o značnou část nejbohatšího území a už se nezmůžou na další

¹⁶ Definitiva: jistota zaměstnání, popřípadě významné finanční zabezpečení při ztrátě místa.

¹⁷ Lebensraum: německy životní prostor, území vlastněné nebo nárokované určitou sociální skupinou.

¹⁸ Anschluss: německy připojení, spojován převážně s anexí Rakouska.

obranu. Záolší znovu přebírají Poláci jako bývalé historické piastovské území a začleňují ho do polského státu. Zanikají u nás všechny možné české státní úřady a zavírají se všechny české školy. Veškerí čeští úředníci, policie, učitelský personál a navíc také soukromé osoby s českou národností opouštějí území Slezska a masově odjíždějí směrem na Frýdek, do zbývající části republiky. Na jaře v roce 1939 vstupují německá vojska do zbývající části republiky a okupují ji jako Protektorát Čechy a Morava.

Bezprostředně po prvním v říjnu 1938 se u nás spouští veškerá polská administrativa, úředně spadá pod vojvodský úřad v Katovicích. Na celém území bylo otevřeno velké množství výlučně polských škol, které navštěvují děti rodičů, kteří dříve byli Poláky a všechny děti, které dříve navštěvovali české školy. Všechny děti se učí společně, ale učitelé polského jazyka nemají žádné problémy s jejich výslovností, ačkoliv navštěvovaly české školy. Stejně to byly děti narozené polským rodičům, kteří kvůli šovinismu a získání většího majetku, zaprodali svou národnost. Doma i tak s dětmi mluvili polsky, protože Česky vůbec neuměli. Výuka se konala v prostorách polských a českých škol.

Já jsem zůstal učitelem v polské škole v Těrlicku, přijatý polskými školskými úřady. Zpočátku jsme byli, a to téměř po celý jeden rok, smluvními učiteli a platili nám formou záloh. Vzpomínám si, že jsem dostával 11 měsíců nízkou zálohu ve výši 120 zł za měsíc. Naše polská škola v Těrlicku se pak tehdy stala vyhlášenou v celém Polsku. Obec Těrlicko ležela stále v paměti Poláků jako historické místo letecké havárie Żwirki a Wigury¹⁹. To bylo také naší školy. Téměř každý den nám chodily do školy dopisy a pozdravy z téměř celého Polska a zásilky s různými dary od polských škol pro naše školáky. Přicházely i různé pomůcky a upomínkové předměty od různých institucí a organizací z celého Polska. Tehdy se naše děti měly opravdu dobře a vedly spoustu korespondence s různými školami dále v Polsku.

Politické události během prázdnin v roce 1939 se narůstaly ze dne na den. Byl to příznak blížící se války. Bezprostředně před vypuknutím války, během letních prázdnin, jsem byl potvrzen školskými úřady vojvodství jako stálý učitel v polské škole v Těrlicku. Dne 1. 9. 1939 jsem měl podle vyhlášky obdržet další nedoplatený služební plat ze začátku mého jmenování smluvním zaměstnancem, od 1. 10. 1938, celkem 1 200 zł. Bohužel dne 1. 9. 1939 vypukla válka a pošťák toho dne utekl s penězi a neobdržel jsem nic. Podle vyhlášky

¹⁹ Franciszek Żwirko a Stanisław Wigura: slavní polští letci, kteří roku 1932 zahynuli při letecké katastrofě v Těrlicku.

jsem měl spočítané všechny roky služby v československém školství k povýšení. Nicméně mnoho polských učitelů bývalých polských škol, kteří pracovali v ČSR nebyli uznáni školskými úřady. Někteří zůstali smluvními zaměstnanci nebo byli přesunuti do jiných škol s nižšími platy, nebo obecně byli propuštěni jako nevhodní pro veřejnou službu v Polsku. Tak například si vzpomínám, že ředitel Kukucz byl z Hradiště propuštěn hned na začátku, ředitel Stebel ve Stanislavicích byl přesunut do Těrlicka pomocný pedagog a inspektor Wojcik se stal obyčejným učitelem. Zdá se, že polské orgány měly 11 měsíců na to, aby prošetřily národnostní pozadí každého učitele, jestli se choval v ČSR jako Polák.

Přípravy na Hitlerovu invazi do Polska postupovaly tak rychle, že jsme si již v průběhu prázdnin toho roku uvědomovali, že pravděpodobně nový školní rok nezačne.

7. PŘÍLOHA: PAMIĚTNIK NAUCZYCIELA ALOJZEGO FILIPCA

Wspomnienia osobiste od wczesnych lat chłopięcych z uwzględnieniem stosunków politycznych i społecznych poszczęólnych okresów jego życia.

Krótką historia wsi

Miejscem mego urodzenia są Grodziszczce (Hradiště), dziś nosi wieś nazwę w rodzaju męskim Grodziszcz. Na starych mapach spotykamy nazwę Grodziszczce. Prawdą jest, że nazwa ta wywodzi się od resztek dawnych murów zamkowych zakonu Benedyktynów. Zamek ten miał stać według podania na pagórku grodziszczowskim „Babiej Górze (425 m) w pobliżu dzisiejszego górnego dworu. Resztki murów nie dochowały się do dnia dzisiejszego, ale pozostały do dzisiaj różne nazwy, mające związek z istnieniem tutaj wspomnianego zamku i zakonu. Do dziś dnia rośnie w pobliżu górnego dworu wiekami pochylona stara morwa jako świadek, że tutaj w okolicy zamku hodowali zakonnicy już w 12 i 13 wieku jedwabniki. Przed 50 laty było tutaj więcej drzew morwowych o czym pamiętają jeszcze do dzisiaj niektórzy starzy obywatele wsi. Na południu od górnego dworu rozciąga się zaciszna równina pochylona na południu i chroniona częściowo pagórkowatymi terenami od wiatrów północnych a nosząca nazwę „winohrady”. Według podania uprawiali tutaj zakonnicy winną latorośl. Dziś szumią tam od dawna łąny zbóż. Cały teren wsi liczący przeszło 7 km² jest obszarem wielce urozmaiconym o licznych pagórkach, dolinach, urwiskach i strumykach. Nad niektórymi urwiskami rosną gaje a w dolinach szemrzą bystre strumyki. Równinne, uprawne tereny spotykamy więcej od strony południowo-zachodniej. Północna zaś strona jest podgórzem Babiej Góry ale uprawna i pochylona ku południu. Na pograniczu zachodnim rozciąga się duży, przeważnie szpilkowy las, o wymiarach około 100 ha obszaru, należący własnością do dworu, dziś do państwa.

Na terenie wsi znajdują się dwa dwory: dolny i górny, które zajmowały około 360 ha obszaru. Do roku 1948 były one własnością prywatną. W roku 1948 zostały przejęte na własność przez państwo na podstawie ustawy o znarodnieniu. Obydwa te dwory należały kiedyś do jednego właściciela i przechodziły z rąk do rąk już to na podstawie dziedzictwa albo kupna. Przed rokiem 1848 tj. przed „Wiosną ludów byli owi właściciele panami prawie całej wsi a powstające drobne gospodarstwa odczepiały się powoli jako wolonterzy albo nabywcy drogą kupna w miejscach nieurodzajnych i trudniejszych do obróbki. Tak powstawali powoli drobni chałupnicy i zagrodnicy, którzy jednakowoż odkazani byli także na zaróbek we dworze, ponieważ skromna gospodarka nie wystarczała im na wyżywienie rodziny a pracy innej mimo domu nie było. Do Wiosny ludów ciążyła na nich obowiązkowa praca a to bezpłatna na gruncie pana. Była to praca ręczna albo konna. Ilość dni roboczych w tygodniu zależna była od wielkości posiadanego gruntu. Większe

posiadłości uprawne uzyskiwały tutaj niektóre rodziny już na początku 18 wieku i uwolnione zostały od zbywania pańszczyzny. Działo się to także drogą pochlebstwa na przecz pana. Takich nabywców nazywano „wolenterami”, z których powstają później tzw. „siedlacy”. Do połowy 19 wieku wyłączną pracą obywateli wsi była praca polna, która była głównym środkiem wyżywienia rodzin. Część mężczyzn pracowała też przy kopaniu rudy żelaznej, którą wydobywano na terenie wsi w wielu miejscach. Do dziś dnia spotykamy we wielu miejscach na terenie wsi wydrążenia ziemne i chodniki podziemne tzw. „sztolnie” jako pozostałość po wydobytej rudzie. Ruda ta była dosyć niskoprocentowa. Z braku środków komunikacyjnych odwożono rudę tylko furmankami konnymi do nowopowstałej huty trzynieckiej. Przedsiębiorstwo to należało początkowo do komory książęcej Księstwa Cieszyńskiego. Na początku 20 wieku, kiedy zaczęto sprowadzać już koleją wysokoprocentową rudę żelazną z Dol. Austrii i Szwecji do naszych hut, zaprzestano wydobywania rudy na terenie wsi jako niewypłacanej. W sezonie zimowym pracowali też ubodzy chałupnicy w lasach przy karczowaniu drzew i wykopywaniu pni drzewnych na własny opał. Kobiety zaś pracowały dawniej wyłącznie w mieszkaniu. Szyły i naprawiały skromne własne i dziecięce ubrania, karmiły bydło a niektóre przeplatały palachem siodła krzeseł dla fabryki amerykańina Kona w Cieszynie. Dla rozweselenia się po długie wieczory zimowe urządzano często szkubaczki i podobne zabawy i pogawędki domowe, które upiększano pieśniami ludowymi, opowiadaniem o straszylkach, topielcach i nocnicach. Zawsze towarzyszyły też tańce ludowe. W miarę rozwoju górnictwa i hutnictwa zmienia się też powoli życie mieszkańców. Wiele chłopów udaje się za pracą do powstających kopalń w rewirze Ostrawsko-Karwińskim i do fabryk. Nędza wiejska powoli się kurczy. W miejsce wypalonych domów – chat od piorunów i nieszczęść postawiają murowane chałupy wiejskie z pięknymi ogrodami a ziemia lepiej nawożona wydaje większe plony. Wszędzie widać rodzący się dobrobyt mieszkańców, ale zostaje on znowu zahamowany wybuchem pierwszej wojny światowej.

Początek I-szej wojny światowej

Już kilka lat przed wybuchem wojny robiono do niej duże przygotowania wojenne szczególnie w militarnych Niemczech. Niemcy byli znakomicie uzbrojeni a magazyny wojskowe były napełnione żywnością. Została tylko misja dyplomatyczna i szukanie sposobności do zaczepki. Już dłuższy czas odczuwano ferment bałkański, szczególnie w Serbii.

Rosło niezadowolenie ludów bałkańskich do znieawidzonego cesarskiego dworu w Wiedniu. Aby utworzyć znakomity i niedobyt front bojowy, łączą się Niemcy z Austrią jako państwa centralne a później przylacza się królestwo Włoskie, tworząc „Trójprzymierze. Z przeciwnej strony łączą się w pakt wojenny Rosja, Francja, Anglia jako „Trójporozumienie. Oba te bloki miały w przyszłości przygotowane stanąć do decydującej walki.

W samej Austrii wywierali na rozpoczęcie działań wojennych ponajwiększej części minister spraw zagranicznych hrabia Berchtold i naczelnik general. sztabu austriackiego Conrad Hötzendorf. W ostatnich latach przed wojną wytworzyła się na Bałkanach między państwami trójprzymierza i trójporozumienia wielka przepaść a Austria stała się zupełną wykonawczynią woli Niemiec. Wielką sensacją światową stała się w r. 1914 konferencja Wilhelma i austriackiego następcy tronu Ferdynanda i obu naczelników sztabów generalnych w Konopiszczach, gdzie został opracowany dokładny plan wojenny, gdzie ma kto walczyć i kto zostanie panem świata po przeprowadzonych akcjach bojowych. Tam też wywarło na Ferdynanda wpływ ze strony Niemiec, aby przy rozpętaniu wojny postarał się wpaść z wojskiem do Serbii oraz wypędzić Serbów z Albanii. Przyjęciem tej decyzji wywarł na siebie Ferdynand wielką nienawiść Serbów i chęć zemsty. Sposobność zemsty się nadarzyła, kiedy Ferdynand w dniach 26 i 27/6. 1914 przyglądał się manewrom wojskowym w Bośni, które miały Serbom pokazać gotowość i potęgę wojskową Austrii. Po skończonych manewrach miał Ferdynand jako inspektor sił zbrojnych wraz z małżonką uroczysty, monarszy przejazd przez miasto Sarajewo. W ostatniej chwili dowiedziały się boseńskie urzędy o przygotowanym zamachu na życie następcy i odradzały mu, aby zaniechał niebezpiecznego przejazdu. Zaraz też legitymowano wszystkie osoby, które napływały do Sarajewa ale nie spodziewano się, że zamachowcy już wyprzedzili mu drogę do miasta.

Już zaraz przy jeździe do Sarajewa padła samochodem bomba, która jednakowoż później explodowała a następca nie został trafiony. Wielce podenerwowany i zachmurzony wszedł Ferdynand na ratusz miejski. Tu rozpoczęło się monarsze przyjęcie a zarazem ponowna prośba aby opuścił dalszą podróż miastem. Naczelnik nie dał się przekonać i pojechał dalej. Po paru kilometrach jazdy zatrzymano samochód aby zorientował się kierownik w dalszej podróży i tu w tej właśnie chwili padły dwie celne rany z rewolweru, które były trafne. Zamachowcem był Gavrilo Princip, pochodzenia austriackiego. W następstwie zamachu poniósł śmierć Ferdinand i jego żona Elżbieta. Zamach w Sarajewie stał się bezpośrednim początkiem długo już przygotowanej wojny światowej. Chęć rozpętania wojny, która była marzeniem ministra Berchtolda i cesarza Niemiec Wilhelma II. stała się rzeczywistością. Zamach w Sarajewie miał być według ich opinii natychmiastowym wkroczeniem wojsk centralnych do Serbii. Jednakowoż po usilnym przekonaniu starego monarchy Franciszka Józefa dano Serbii ultimatum o 10 punktach, które były dla niej do niespełnienia. Austria więc wypowiedziła Serbii wojnę i dokonuje jej aneksji. Rolę zamachu na Serbię dokonano pod dowództwem marszałka polnego gen. Oskara Pociorka, rodaka z Koniakowa na Śląsku. On także towarzyszył w tragicznych dniach lipcowych w Sarajewie następcy tronu Ferdynandowi.

Przełomowe lata po I wojna światowej na Śląsku

W ślad za Ameryką rozpoczęły wojska państw antenty pod wodzą marszałka Focha wielką ofensywę wprowadzając na front tanki i łamiąc szeregi armii państw centralnych. Serca Polaków zaczęły bić mocniej, gdyż widoczne było, że zbliża się godzina zmartwychwstania Polski. Polacy, zamieszkujący Śląsk Cieszyński zdają sobie sprawę z tego, że wybija dla nich godzina czynu. Kto obserwował na Śląsku Cieszyńskim napór żywiołu czeskiego szczególnie w zagłębiu karwińskim w ostatnich latach już przed wojną i kto znał ich nastroje polityczne, ten musiał się liczyć z tym, że Czesi w decydującej chwili zgłoszą swe pretensje do Śląska Cieszyńskiego, powołując się na prawa historyczne już od Kazimierza Wielkiego. Politycy śląscy zdają sobie z tego sprawę i pracują tak, aby byli przygotowani do objęcia władzy na Śląsku Cieszyńskim w przełomowej chwili. Każdy Polak wiedział także, że powodzenie całej akcji zależeć będzie w pierwszym rzędzie od zwartości obozu polskiego na Śląsku. Zwartość ta okazała się tak pewna, że bez większych trudności zdołano powołać do życia Radę Narodową Księstwa Cieszyńskiego, która łączyła w sobie trzy odłamy polityczne: „Związek Śląskich Katolików”, „Zjednoczenie Narodowe (Stron. Ludowe), oraz Polską Partię Socjalistyczną”. Rada Narodowa przez krótki czas była organizacją tajną a po manifeście cesarza Karola z dnia 16. 10. 1918 roku, który mówił o „Zjednoczeniu polskich obszarów Austrii z niezawisłym państwem polskim”, wystąpiła Rada Narodowa jawnie.

Na Olbrzymim wiecu w Cieszynie dnia 27. X. 1918 została przez 40 owo uczestników uznana Rada Narodowa jako legalna reprezentacja Śląska Cieszyńskiego. Na czele Rady N. stanęli wtedy posłowie: ks. Józef Łodzin, Dr Jan Michejda, Tadeusz Regier. Zaś w skład Rady N. weszli ponadto inni działacze polscy na Śląsku. Każdy z nich reprezentował jako członek jedno z poszczególnych trzech wymienionych stronnictw politycznych. Na wiecu tym uchwalono, jednogłośnie rezolucję, że kiedy zwycięska idea sprawiedliwości uznana przez wszystkie narody świata, wskrzesiła wolną, niepodległą, zjednoczoną Polskę, my Polacy Księstwa Cieszyńskiego uznajemy bezwarunkową przynależność naszą i ziemi naszej do Polski a uważamy się od dnia dzisiejszego za obywateli wolnej, niepodległej Polski. Polsce winniśmy wierność, posłuszeństwo, mienie i krew naszą a nie uznajemy żadnych innych więzów.

Następny dzień przyśpieszył działanie Rdy Narodowej. Dnia 28. 10. 1918 proklamował, Národní Výbor w Pradze powstanie Republiki Czechosłowackiej w historycznych

granicach a dnia następnego Czesi w Orłowej oświadczyli na wielkim zebraniu na rynku, że Śląsk Cieszyński wchodzi aż po Białkę w obręb państwa czeskiego. Uważano to ze strony polskiej za wielką prowokację, tym bardziej, że w dniu 13 października 1918 roku 60 000 Polaków z zagłębia ostrawskokarwińskiego oświadczyło się za przyłączeniem Śląska do Polski. Czesi próbują nawet objąć starostwo we Frysztacie co im się jednak nie udało. Austria była jeszcze na tyle silna, że mogła siłą zgnieść na Śląsku tych, co się wyłamywali z pod jej władzy. Rada Nar. Księstwa Cieszyńskiego, opierając się na zasadach samostanowienia narodów wydanych przez Wodrowa Wilsona a uznanych przez wszystkie narody świata wydaje proklamację, wydaną poprzednio na wiecach Orłowej, Boguminie i w Cieszynie o przynależności Śląska do Polski. Powyższą proklamację przekazuje Rada N. starostom pow. w Cieszynie, Frysztacie i w Białku. Starostowie przyjmują powyższą proklamację i oświadczają, że władzę oddadzą Radzie N. po rozkazie z Wiednia.

Dnia 31. X. 1918 roku nadchodzi rozkaz od głównej komendy polskiej z Krakowa aby władzę wojskową objął najstarszy oficer Polski na Śląsku Cieszyńskim. Nadporucznik Klemens Matusiak były naczelnik straży pożarnej i nauczyciel z Trzanowic złożył przysięgę wierności Radzie Narodowej w Cieszynie i organizuje szeregi wojska polskiego w Cieszynie. Po wsiach utworzono milicje obywatelskie ze starszych mężczyzn a nawet kobiet, ponieważ młodsi mężczyźni byli jeszcze w wojsku austriackim. Zaraz też wojsko polskie zajęło koszary i magazyny wojskowe w Cieszynie i wszelkie składy amunicji. Tamtejszy naczelnik austriacki opuścił Cieszyn. Zajęto również obiekty rządowe oraz linię kolejową Mosty – Bogumin. Wcielenie Śląsku Cieszyńskiego do Polski stało się faktem dokonany. Ludzi na Śląsku opanował szal radości, że spełniły się ich marzenia. Śląsk wcielono do Polski. Wszędzie wywieszano chorągwie polskie, w kościołach bito po dzwony, wywieszano sobie godła białe orzełki i przypinano je na czapki. Ślązacy poczuli się wolnymi obywatelami niepodległej Polski. Na wieży piastowskiej łopotał sztandar polski, rozbrzmiewał hymn Polski. Starostwo w Cieszynie objął polski starosta Żurawski. On to poddał się pod władzę Rady Narodowej. Wszyscy oświadczają się za Polską. Jedyne ratusz w Cieszynie a w nim magistrat miejski nie chciał się zrazu zgodzić pod nowe zarządzenie. Najgorszym był sam burmistrz Niemiec Gamroth oświadczając, że wydział gminy miasta Cieszyna zgłosił się imieniem całego miasta o przynależność do państwa niemiecko-austriackiego. Tymczasem więc Rada Narodowa objęła, jako swą siedzibę, zamek i z tam wydawała swe rozkazy do całej ludności Księstwa C. Głośna wówczas tz.

„niemiecka republika cieszyńska“ została jednak po paru dniach zlikwidowana, kiedy rolnicy z wiosek oświadczyli, że nie dowiozą do miasta żywności.

Tymczasem Czesi zaskoczeni szybką akcją polską a zatrwożeni o tę część Śląska, którą uważali za swą własność zaproponowali konferencję celem prowizorycznego rozgraniczenia Śląska Cieszyńskiego. W dniu 5. 11. tego roku dochodzi w Śląskiej Ostrawie do ugody między Radą N. i czeskim národním výborem dla Śląska. Rada Narod. obejmuje władzę nad całymi powiatami cieszyńskim i bielskim i nad 28 polskimi gminami powiatu frysztackiego. Uchwałę tę zatwierdził Rząd polski w Warszawie oraz národ. výbor w Pradze. Czesi więc z własnej inicjatywy podali myśl umowy zupełnie dobrowolnie mając na myśli względy etnograficzne. Umowa ta została jednakowoż później zbrojnie przekreślona.

Po ugodzie z 5 listopada nastąpiło zupełne oziębienie i stan napięcia ze strony Czechów. Czesi uważali śląskich polskich ewangelików za Czechów pod przewodnictwem Koźdonia, który został przez naczelnika Matusiaka aresztowany a po zwolnieniu przeniósł się do Ostrawy i tam prowadził kampań na rzecz Czechów. Robił wiece i wydawał gazety Polskie. Chcąc sprawę wyjaśnić wysłała Rada Narodowa do Pragi do prezydenta Masaryka delegację z pastorem ks. Kuliszem i profes. ks. Brzeszką, że propaganda kozdoniowska jest renegacka i szkodliwa interesom evang. Ludności Śląska. Prezydent Masaryk przyjął delegację uczciwie ale stał na stanowisku włączenia Śląska do Czech na podstawie praw historycznych. Równocześnie wyraził pragnienie zgody i pojednania między bratnimi narodami słowiańskimi. Spór o Śląsk Cieszyński powinien według niego być załatwiony w drodze ścisłej zgody i spokoju. Oświadczenie jego nie zostało później zrealizowane. Trzy tygodnie później Śląsk Cieszyński padł ofiarą najazdu wojska czeskiego na Śląsk tj. w chwili walk armii polskiej przy ustalaniu granic wschodnich

W drugiej połowie stycznia 1915 rozpoczęła armia czeska pod dowództwem gen. Šnajdarka kroki nieprzyjacielskie i zajęła Śląsk aż po Wisłę. Wojsko polskie na tutejszym terenie było za słabe aby mogło się początkowo oprzeć. Rozpoczyna się otwarta walka w obronie Śląska z heroicznym wysiłkiem pod Skoczowem, gdzie Czesi ponoszą klęskę a wojsku polskiemu nadają z pomocą armia pol. Generała Halera. W połowie lutego cofią się wojska czeskie na wytyczoną demarkacyjną linię przez Komisję aliancką przybyłą do Cieszyna a w końcu lutego wkracza armia Halera do Cieszyna witana entuzjastycznie. Miasta Frysztat, Cieszyn, i Jabłonków zostają w rękach Polskich a Bogumin i Karwinę

odstąpiono Czechom. Granica za Cieszynem na zachód stale się mieni, raz biegnie za Cieszynem, gdzie stoi dziś miejski szpital cieszyński a znowu dalej na zachód koło cegielni Fuldu w Mostach wzdłuż drogi na północ zastawiając „Brandys” po stronie polskiej. Rozpoczyna się teraz długa i mozolna praca nad załatwieniem sprawy śląskiej, która trwa do lata 1920 roku. Ma być plebiscyt, który zadecyduje o ostatecznym rozgraniczeniu. Pełno tu nienawiści narodowej wśród ludności, kłopotów, napadów i bojówek. Plebiscyt nie dochodzi do skutku a Rada Ambasadorów w Paryżu załatwia sprawę Śląska bez zgody ludności, wytyczając dzisiejszą ostateczną granicę na Olzie.

Moje uczęszczanie szkolne do szkoły wydziałowej w Cieszynie

Na prośbę mej matki zaprowadził mnie mój były nauczyciel Karol Pacuła w czerwcu r. 1919 do wpisów szkolnych do polskiej publicznej szkoły wydziałowej im. Hassewicza w Cieszynie. Szkoła ta stoi do dziś dnia na placu klasztornym w Pol. Cieszynie. Cieszyn wówczas nie był jeszcze rozgraniczony i wszystkie szkoły polskie i niemieckie były tylko po tamtej stronie Olzy. Na Saksenbergu tj. w dzisiejszym Čes. Těšíně była wówczas tylko jedna szkoła niemiecka: Volks und Birgerschule w Alejach. Innej szkoły tutaj nie było. W roku szkolnym 1919/20 uczęszczałem do tej szkoły jako chłopak 13stoletni piechotą ze Stanisłowic od siostry zamężnej, przebywając drogę 10 km w jedną stronę każdodziennie. Jesienią i latem chodziłem często piechotą aż do domu codziennie do Grodziszcz. Żadnych środków komunikacji w tedy nie było. Przypominam sobie, że w Cieszynie były w tedy oprócz gimnazjum Osuchowskiego tylko 2 szkoły polskie tego typu na placu klasztornym i na placu kościelnym. Pamiętam z tej mej szkoły do dziś nauczycieli i dyrektorów od których pobierałem naukę. Pierwszym dyrektorem był dyr. Marek, który zmarł na udar serca w zimie roku 1919, krótki czas zastępował go naucz. Bigna a następnie przyszedł nauczyciel Mucha, który został dyrektorem. Kończącym dyrektorem dla mnie był dyr. Wilczek. Nauczycielami byli: Foltyn, Biłko, Lipowczan, Jan Wojnar, Paweł Heczko i inni. Katolickim katechetą był ks. Szniuzowazki, ewang. ks. P. Sikora.

W pierwszym roku mego uczęszczania do szkoły wydziałowej Cieszyn nie był jeszcze rozdzielony, to też mogliśmy jeździć przez cały Cieszyn koleją elektryczną, która kursowała już za czasów monarchii przez cały Cieszyn począwszy od Saskiej Kępy tj. od podejścia kolejowego („Demellochu“) aż po szpital krajowy na Wyższej Bramie. Później po rozgraniczeniu Cieszyna na Olzie kolej zlikwidowano. Pamiętam też jak w samym mieście Cieszynie płaciliśmy zdawkową papierową jednokoronówką tj. gamrotówką, która płatna była tylko w obrębie samego miasta przed rozgraniczeniem. W razie potrzeby pięćdziesięciu halerzy rozrywano ową gamrotówkę na połowie i zaraz miano 2x po 50 h.

Życie ludności śląskiej po ustaleniu granicy

Po ustaleniu granicy na Olzie w roku 1920 usamodzielniała się praca państwowa po obu stronach Olzy dla obu państw. Usamodzielniała się ona pod każdym względem na polu ekonomicznym, kulturalnym, finansowym i politycznym. Przedmieście „Saska Kępa“ starego historycznego miasta Cieszyna nawet częściowo rolnicza i chałupnicza przekształca się szybko w nowe czeskie miasto Český Těšín. Miasto to staje się zaraz miastem powiatowym nowego powiatu česko-těšínského wraz z Jabłonkowem, Trzyńcem i wielu wsiami okolicznymi. Do nowego miasta napływa wiele rodzin czeskich od Frydku, Ostrawy a nawet z Czech i Moraw. Buduje się nowe domy na miejscu drewnianych chat byłych robotników miejskich i rzemieślników cechowych. Powstają pierwsze czeskie urzędy, powiatowy nad brzegiem Olzy (na „Osmeku”) u głównego mostu granicznego, gdzie urząd przejmuje Dr Michalek jako pierwszy starosta powiatowy. Powstaje nowy magistrat miejski i tworzą się tutaj pierwsze szkoły czeskie, najpierw w prywatnych budynkach a następnie buduje się nowe gmachy szkolne. Podobne budynki czeski szkół powstawały na prowincjach we wsiach od Hrczawy aż poza Karwinę. Najpierw otwierano je w różnych chałupach wieśniaków po kilku dzieciach a w latach następnych włączano czeskie klasy do tutejszych skromnych szkół polskich, gdzie uczyły się w nich dzieci polskie już za czasów austriackich. Czeskich szkół za monarchii tutaj koło Jabłonkowa, Trzyńca, Cieszyna i Karwiny aż po Lucynę tj. Dobracice, Domasłowice, Żermanice po za Szonów nie było. Wiejskie polskie budynki szkolne byli budynkami skromnymi, które wybudowała sobie po największej części polska ludność wiejska z własnych funduszy. Wskutek naporu germanizacyjnego rząd austriacki niechętnie udzielał wtedy funduszy na budowę polskich szkół. Teraz było się trzeba uszczuplać i przyjmować nawet do skromnych jednoklasówek dzieci rodzin polskich, które zgłosiły czeską narodowość jako uczniów czeskich, gdzie uczono je popołudniu po skończonej nauce w polskiej klasie.

Nie było trzeba jednakowoż długo czekać, gdyż Rząd czeskosłowacki przystępuje na terenie pogranicza na Śląsku Cieszyńskim do budowy nowych pięknych gmachów szkolnych dla szkół czeskich. Szkoły te utrzymywane wprost przez ministerstwo szkolnictwa ze skarbu państwa były szkołami „menšinovými“. Są to budynki piękne, nowoczesne, obszerne o pełnym nowoczesnym wyposażeniu. Do takich placówek chętnie napływają tutaj nauczyciele czescy z dalekich Moraw i Czech, ucząc tutaj przeważnie dzieci rodzin rdzennie polskich, którzy w miarę czasu dla większego swego dobrobytu i zapewniania sobie pewnego chleba zmieniają swą narodowość z polskiej na czeską,

aczkolwiek języka czeskiego w słowie i piśmie w ogóle nie ovladali. Najchętniej czyniły to rodziny polskie, które przybyły tutaj na nasze tereny w miarę rozwoju przemysłu w rewirze ostrawsko-karwińskim od strony byłej Galicji, od strony Żywca, Andrychowa, Wieliczki itd. Zdradzała ich nawet wymowa, że mówili nawet „jestem cechem” zamiast czechem. W miarę rozbudowy czeskich mniejszościowych szkół opuszcza lokale polskich szkół działwa czeskich szkół przeprowadzając się do nowoczesnych, nowopowstałych gmachów. Szkoły polskie pozostały nadal szkołami publicznymi utrzymywanymi wyłącznie przez gminy na podstawie skromnych preliminarzy rocznych dla poszczególnych gmin.

W szkołach polskich brakowało zasadniczych środków naukowych. Nie było map, obrazów i modeli. Były tylko stare mapy austriackie i stare obrazy wychwalające minioną monarchię. Na nowe środki naukowe gminy funduszy nie miały lub też je niechętnie udzielały. W polskich szkołach należało wyrugować stare podręczniki szkolne i tworzyć nowe dostosowane do potrzeb nowego państwa. Pracę taką podejmuje wiele nauczycieli polskich, którzy sami układają i tworzą nowe podręczniki szkolne pod kontrolą czeskich ministerialnych komisji czytankowych w Pradze.

Celem szerzenia kultury narodowej wśród ludności śląskiej powstaje tutaj organizacja kulturalna „Slezská matice osvěty lidové“, która ma miejsce prawie w każdej wsi. Śląska. Ludność polska znów organizuje kulturalno-oświatową „Macierz szkolną“, która istniała tutaj już za czasów austriackich założona wówczas przez Pawła Stalmacha. Szerząc kulturę narodową wśród ludności obu narodowości, było trzeba niekiedy wierzyć w to, że prace tych organizacji były często zarzewiem nienawiści obu narodów tutaj żyjących. Zamiast zgody i współpracy wytwarzały często niezdrowe stosunki.

Charakterystyczną była też zaraz sprawa finansowa. Po polskiej stronie na terenie byłej Galicji płatna jest zrazu dalej korona austriacka a więc i za Olzą na Śląsku. Zaś po stronie czeskiej także korona austriacka, na której nalepia się stempel wydany przez bank państwowy. Są to tz. „kolkované koruny“. Odlepiając kolek z banknotu, miało się walutę polską. Tak też prowadziła ludność po stronie czeskiej różne kalkulacje płatnicze. Kiedy potrzebowano walutę polską dla przemysłnictwa odlepiano nad parą kolek, a mając potem stemple w zapasie nalepiano napowrót na banknoty polskie stemple i miano napowrót walutę czeską. Po upływie paru miesięcy przystąpiły rządy obu państw do reformy walutowej. Państwo Czechosłowackie puszcza w obieg nową walutę czechosłowacką w

postaci czechosłowackich koron a rząd polski wydaje marki polskie. Zniszczone tereny Polski przez 150 letnią niewolę i przez wojenne zniszczenie była Polska początkowo bardzo uboga. Było trzeba nawet z bronią w ręku ustalać definitywne granice państwowe. W samym kraju zaś wiele wicherzycieli politycznych i głośnie „asanacja“. Nic też dziwnego, że waluta polska szybko traci wartość płatniczą z dnia na dzień. Marka polska spada do tego stopnia, że kiedy uczęszczaliśmy wtedy do szkoły w Polskim Cieszynie kupowaliśmy bułkę nawet za banknot 5 000 Marek. Były to ciężkie czasy gospodarcze dla Polski. U nas szerzy się przemytnictwo na granicy przez Olzę. Powstaje nawet wyraz „kecias“, który przemycą na większą skalę nawet bydło koło Trzyńca przez lasy i w Beskidach. Polacy chętnie przyjmują korony czeskie, przeważnie tamtejszy element żydowski i sprzedają ludności czeskiej przemytniczej różne towary jak bielskie materie sukiennicze i artykuły kolonialne. Przemytnictwem trudni się nawet młodzież szkolna, która uczęszcza do tamtejszych szkół.

Początkowe lata służby nauczycielskiej, aż do wybuchu drugiej wojny światowej

Od 1 października 1935 zostałem na własną prośbę znowu przeniesiony po raz trzeci do Cierlicka, gdzie uczyłem już do końca pierwszej Republiki tj. do wkroczenia polskich wojsk na Zaolzie. Musiałem też opuścić mieszkanie służbowe w szkole w Grodziszczu i przeprowadzić się z rodziną do moich rodziców w Grodziszczu. Służbę nauczycielską pełniłem w Cierlicku w expozyturze od tamtejszej szkoły pięcioletniej, która miała siedzibę w Cierlicku Dolnym. Codziennie dojeżdżałem do szkoły na rowerze z Grodziszcza, gdzie mieszałem wspólnie z moimi rodzicami. Będąc definitywnym nauczycielem miałem już dosyć znaczne pobory służbowe. Otrzymywałem około 1 200 Kčs miesięcznie, co było na ówczesne czasy dosyć wysoką stopą zarobkową. Mieszkając bezpłatnie u swoich rodziców mogłem dosyć dobrze żyć materialnie. W pobliżu mej szkoły za rzeką Stonawką został ufundowany z ramienia organizacji „Beskidu Śląskiego” obszerny park za inicjatywą ówczesnego inspektora szkolnego Władysława Wójcika z Orłowej. Tam odbywano różne festyny z ramienia miejscowego Koła Macierzy Szkolnej oraz innych organizacji. W szkole urządzałem przedstawienia szkolne a na scenie restauracji Karola Skocza wystawiliśmy takie sztuki jak: Pani Wójtowa – Szuścika albo Nawróconego – K. Bergera. Po przyjeździe ze szkoły do Grodziszcza pomagaliśmy rodzicom, pracowali też na własnej parceli, którą zakupiliśmy w r. 1937. Urządzaliśmy też różne przechadzi i wyjazdy w Góry.

Od roku 1935 rozpoczynają się w Europie intrygi polityczne od chwili objęcia władzy kanclerza przez Ad. Hitlera. Niemcy zbroją się do potęgi światowej a Adolf Hitler pragnie zostać panem świata. Oto rząda drogą dyplomatyczną odebrać sąsiadującym państwom ich terytoria i zagraża zbrojną interwencją. Hasłem jego jest mały „Lebensraum” dla narodu niemieckiego. Nastaje wręcz rok 1938 – rok upadku niepodległości ČSR. Stało się to po dokonanej włączeniu Austrii do Rzeszy tj. (Anschluss). Latem 1938 r. ogłoszono mobilizację w celu obrony Republiki, która jednakowoż nie dochodzi do skutku, ponieważ zwołano potrzebną konferencję w Monachium d. 30. 9. 1938 pod przewodnictwem Hitlera przez Niemcy, Włochy, Anglię i Francję i postanowiono w myśl jej uchwały aby rząd ČSR oddał dobrowolnie tereny przygraniczne (kraj Sudet) Niemcom, ponieważ kraje te były zamieszkałe większością przez element niemiecki aczkolwiek były to historycznie koronne kraje czeskie. Tak więc rząd ČSR poddaje się uchwale a prezydent Benes opuszcza kraj i odlatuje za granicę. Czesi tracą znaczną część najbogatszą i niezdolną do dalszej obrony. Zaolzie znów przejmują Polacy jako dawną część historycznie piastowską

i wcielają ją w skład państwa polskiego. Znikają u nas wszelkie czeskie urzędy państwowe i zamyka się wszystkie szkoły czeskie. Wszelcy urzędnicy czescy, policja, nauczycielstwo a nawet osoby prywatne narodowości czeskiej opuszczają nasze śląskie tereny i masowo odjeżdżają w stronę Frydka tj. do pozostałej części Republiki. Wiosną r. 1939 wkraczają wojska niemiecka i do pozostałej części Republiki i okupują ją jako Protektorat: Czech i Moraw.

Zaraz po pierwszym październiku 1938 rozpoczyna się u nas wszelka administracja polska, podlegająca urzędowo pod wojewódzki urząd w Katowicach. Otwarto na całym terenie wszelkie szkoły wyłącznie polskie, do których uczęszczają dzieci rodziców, którzy dawniej byli Polakami oraz wszystkie dzieci, które dawniej uczęszczały do szkół czeskich. Wszystkie dzieci uczą się wspólnie a nauczyciele polskiego języka nie mają prawie żadnych trudności w ich wymowie aczkolwiek uczęszczały do czeskich szkół. Były to i tak dzieci rodzenie polskich rodziców, którzy tylko przez szowinizm i przez zdobycie większego dobrobytu zaprzędawali swe pokolenie narodowo. W domu i tak mówili z niemi po polsku bo po czesku w ogóle nie umieli. Nauka odbywała się w lokalach szkół polskich i czeskich.

Ja zostałem dalej nauczycielem w polskiej szkole w Cierlicku przejęty przez szkolne władze polskie. Zrazu byliśmy a to prawie przez cały rok nauczycielami kontraktowymi a płacono nas zaliczkowo. Pamiętam iż otrzymywałem przez 11 miesięcy niską zaliczkę 120 zł miesięcznie. Nasza polska szkoła w Cierlicku stała się wówczas głośną w całej Polsce. Wieś Cierlicko tkwiło jeszcze w pamięci Polaków jako historyczne miejsce katastrofy Żwirki i Wigury. Taką też nazwę przybrała nasza szkoła. Prawie codziennie napływały nam do szkoły listy i pozdrowienia prawie z całej Polski oraz przesyłki różnych podarunków z polskich szkół dla naszych dzieci szkolnych. Przychodziły też różne środki naukowe i rzeczy pamiątkowe od różnych instytucji i organizacji z głąb Polski. Miały się w tedy nasze dzieci rzeczywiście dobrze i prowadziły wiele korespondencji z różnymi szkołami w dalszej Polsce.

Wypadki polityczne w czasie wakacji 1939 roku wzmagaly się z dnia na dzień. Było już widmo zbliżającej się wojny. Bezpośrednio przed wybuchem wojny w czasie głównych wakacji zostałem weryfikowany przez wojewódzkie władze szkolne jako nauczyciel stały w polskiej szkole w Cierlicku. Dnia 1. 9. 1939 miałem otrzymać według dekretu dalsze niedopłacone pobory służbowe wstecz od początku zamianowania mnie kontraktowym tj.

1. 10. 1938 w sumie 1 200 zł. Niestety dnia 1. 9. 1939 wybuchnęła wojna a listonosz tego dnia zwiózł z pieniędzmi i nie otrzymałem nic. W myśl dekretu miałem zaliczone wszystkie lata służbowe w czechosłowackim szkolnictwie do postępu. Wiele jednakowoż nauczycieli polskich dawnych szkół u nas pracujących w ČSR nie zostało zweryfikowanych przez władze szkolne. Pozostali niektórzy dalej kontraktowymi albo przeniesiono ich do innych szkół z niższym uposażeniem albo w ogóle zostali zwolnieni jako nienadający się do służby państwowej w Polsce. Tak np. pamiętam, że kierownik Kukucz w Grodziszczu został zwolniony już zaraz na początku, kier. Stebel w Stanisławowicach został przeniesiony do Cierlicka jako nauczyciel pomocniczy a inspektor Wójcik został zwyczajnym nauczycielem. Widocznie władze polskie miały czas 11 miesięcy badać narodowe tło każdego nauczyciela jak zachowywał się jako Polak w ČSR.

Przygotowania do napaści Hitlera na Polskę szły tak szybko, że zdawaliśmy sobie sprawę już w czasie wakacji tego roku, że prawdopodobnie nie rozpoczniemy nowego roku szkolnego.

Anotace

Předmětem mé práce byl polský *Památník učitele Aloise Filipce*, který byl napsán ručně v osmdesátých letech minulého století a zobrazuje jeho život, historii Slezska a soustředí se převážně na téma školství. Překlad vybraných pasáží i elektronický přepis jsem přidala jako přílohy k práci. Také jsem ve své práci popsala způsoby, jakými jsem řešila různé překladatelské problémy, jako jsou regionalismy, cizí slova nebo gramatické a stylistické chyby. Navrhla jsem také možnost vydání textu.

Klíčová slova: polsko-český překlad, překlad historického textu, deník, komentovaný překlad, poznámky pod čarou

Abstract

The subject of my thesis were polish *Memories of Alois Filipiec*, written by hand in nineteen eighties, presenting his life, the history of Silesia, focused on the topic of education. I picked some parts of the diary and together with their translation, I added them to my thesis. In my thesis I described the ways, in which I solved different troubles of translation like regionalisms, foreign words or grammar and stylistic mistakes. I also offered the possibility of publishing the text.

Key words: polish-czech translation, translation of historical text, diary, annotated translation, author's notes

Streszczenie

Tematem mojej pracy był polski *Pamiętnik nauczyciela Alojzego Filipca*, który został napisany ręcznie w latach osiemdziesiątych i prezentuje historię życia na Śląsku i skupia się głównie na temacie edukacji. Tłumaczenie wybranych fragmentów i elektroniczny odpis dodałam jako załączniki do pracy. Również w swojej pracy opisałam możliwości rozwiązania różnych trudności tłumacza, takie jak tłumaczenia regionalizmów, wyrazów obcych lub błędów gramatycznych i stylistycznych. Zasugerowałam też możliwość edycji tekstu.

Słowa kluczowe: Tłumaczenie polsko-czeskie, tłumaczenie tekstu historycznego, pamiętnik, przypisy tłumacza